

Charakterystyka pokrycia terenu badanych gmin w wybranych przekrojach czasowych

Aby dokładnie ukazać przemiany, jakie zaszły w pokryciu terenu czterech wybranych gmin Beskidów Polskich, przeprowadzono analizę pokrycia terenu omawianych gmin w trzech przekrojach czasowych (1952–56, 1969–74 i 1995–99), opartą na interpretacji zdjęć lotniczych.

Wszelkie zestawienia odniesiono do powierzchni jaką zajmowały poszczególne gminy w ostatnim przekroju czasowym. W przypadku zmian zasięgu gmin, analizowano dane dotyczą wszystkich jednostek wchodzących w skład gmin w roku 1995.

Zdecydowanie większą powierzchnię zajmowały w 1995 roku gminy Beskidów Wschodnich: Komańcza i Uście Gorlickie – odpowiednio 454 i 298 km². Gminy Rajcza i Zawoja zajmowały znacznie mniejsze powierzchnie – odpowiednio 131 i 129 km².

Ponieważ nie da się właściwie interpretować przemian pokrycia terenu nie sięgając do przedwojennej historii analizowanego obszaru, przedstawiono także w zarysie pokrycie terenu gmin Komańcza, Uście Gorlickie, Zawoja i Rajcza w 1935 roku.

Stan pokrycia terenu badanych gmin w 1935 r.

Dane dotyczące pokrycia terenu omawianych gmin w roku 1934 pochodzą z map topograficznych w skali 1:100 000, wykonanych w latach 1934–1938 przez Wojskowy Instytut Geograficzny (WIG). Legenda map zawiera elementy pokrycia terenu odpowiadające kategoriom wyróżnianym w późniejszych przekrojach czasowych (zabudowa, lasy, grunty orne oraz łąki i pastwiska). Ze względu na niemożność jednoznacznego wydzielenia łąk, pastwisk i nieużytków w opracowaniach dotyczących późniejszych przekrojów czasowych, zostały one połączone w kategorię użytków zielonych.

Komańcza

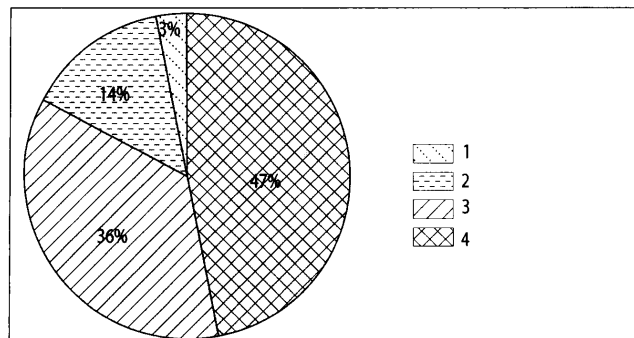
Teren gminy Komańcza należał do tzw. klina łemkowskiego, tj. wschodniej części Beskidów Polskich, zamieszkaney w 90% przez ludność łemkowską, wywodzącą się z wędrownych plemion pasterzy wołoskich, a osiadłą w południowo-wschodniej Polsce w XVI i XVII wieku.

W porównaniu z ludnością zamieszkującą tereny Pogórza i Beskidów Zachodnich Łemkowie mieli odmienną kulturę, religię (grekokatolicyzm), a także specyficzny, wypracowany przez lata sposób gospodarowania w ciężkich warunkach górskich (Soja, 2001).

W okresie 1918–1939 gmina Komańcza stanowiła dynamicznie rozwijający się region o dominującej gospodarce rolniczo-pasterskiej. Największymi skupiskami ludności były, wsie: Wola Michowa, Łupków, Smolnik, Oslawica, Radoszyce, Komańcza, Dołżyca, Czystogarb, Turzańsk, Rzepedź, Wisłok Wielki, Jasiel

i Szczawne. Pięć z tych wsi: Wisłok Wielki, Turzańsk, Radoszyce, Smolnik i Wola Michowa (tab. 5) zajmowało powierzchnię przekraczającą 1900 ha, a Wola Michowa pełniła rolę osady targowej (Czajkowski, 1999).

Zabudowa stanowiła 3% całkowitej powierzchni gminy (ryc. 25) i zlokalizowana była w zwartych skupiskach w dolinach rzek i potoków oraz w pobliżu większych traktów komunikacyjnych.

Ryc. 25. Struktura pokrycia terenu gminy Komańcza w 1935 r. (na podstawie mapy taktycznej Polski w skali 1:100 000 z 1938 r. arkusze Łupków i Jaśliska): 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 25. Structure of land cover commune of Komańcza in 1935 on the base of Tactic map of Poland in scale 1:100 000 from year 1938, sheets: Łupków and Jaśliska: 1 – built-up area, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

Tabela 5. Liczba mieszkańców i domów mieszkalnych gminy Komańcza w 1931 roku.

Table 5. Number of inhabitants and houses in commune of Komańcza in the year 1931.

Nazwa wsi Name of village	Liczba mieszkańców Number of inhabitants	Liczba domów Number of houses
Polany Surowicze	679	103
Surowica	506	78
Rudawka Jaśliska	127	22
Jasiel	376	61
Moszczaniec	536	81
Darów	321	48
Wisłok Wielki	2767	441
Czystogarb	775	124
Jawornik	548	77
Rzepedź	963	145
Szczawne	863	135
Kulaszne	595	86
Turzańsk	768	116
Prełuki	377	64
Komańcza	1171	178
Dołżyca	418	67
Radoszyce	1122	172
Duszatyn	205	33
Mików	305	50
Smolnik	1116	172
Oslawica	872	133
Łupków	817	116
Zubeńsko	398	65
Wola Michowa	918	134
Balnica	489	78
Maniów	456	76
Szczerbanówka	144	24
Suma Total	18632	2879

Źródło: Skorowidza gmin RP, 1933.

Najbliższe omawianemu okresowi pełne dane o stanie ludności poszczególnych wsi pochodzą ze Skorowidza Gmin RP, wydanego w roku 1933, a podającego dane z roku 1931 (tab. 5).

W 1931 roku gęstość zaludnienia na omawianym obszarze wynosiła 41 osób na km² przy powierzchni gminy wynoszącej 454 km². Ludność gminy trudniła się hodowlą bydła, uprawą roli, drobnym rzemiosłem, a także okresową pracą w okolicznych lasach.

Poziom kultury rolnej był stosunkowo niski. Pod grunty orne wykorzystywano często strome stoki obsiewane uprawami zbożowymi, nisko plonującymi w trudnych warunkach środowiskowych. Przygotowanie mechaniczne było często niewłaściwe, a nawożenie gleb słabe, co dodatkowo obniżało poziom uzyskiwanych plonów. Ze względu na dynamiczny przyrost liczby ludności i wzrastające zapotrzebowanie na ziemiopłody, zagospodarowywano obszary o trudnych warunkach środowiskowych, uniemożliwiających użycie sprzętu mechanicznego i znacznie ograniczających różnicowanie upraw.

W 1935 roku grunty orne zajmowały aż 36% powierzchni gminy. Najwięcej było lokalizowanych na łagodnych, dobrze nasłonecznionych zboczach (Radoszyce, Komańcza, Turzańsk) i płaskich wierzchołkach górskich (Jawornik, Wisłok Wielki). W okolicach osad o większym zagęszczeniu ludności, wykorzystywano także stoki o znacznym nachyleniu i mniej sprzyjającej ekspozycji. Grunty orne lokowano w dolinach rzek tylko w przypadku ich wystarczającej szerokości oraz korzystnych warunków wilgotnościowych gleb (Nowak; Drozdowski; Siekierski i inni, 1963).

Oprócz uprawy roli, intensywnie rozwijała się także hodowla bydła wypasanego na okolicznych łąkach i pastwiskach pokrywających tereny nie nadające się pod grunty orne. Użytki zielone stanowiły 14% ogólnej powierzchni gminy. Zajmowały one okresowo zalewane dna dolin rzek i potoków (łąki) bądź wyższe, trudniej dostępne partie stoków i polany śródleśne o słabych glebach (pastwiska).

Lasy zajmowały 47% powierzchni. Zlokalizowane były zwykle w wyższych partiach wzniesień, na stromych stokach ze znaczną dominacją zboczy o ekspozycji północnej.

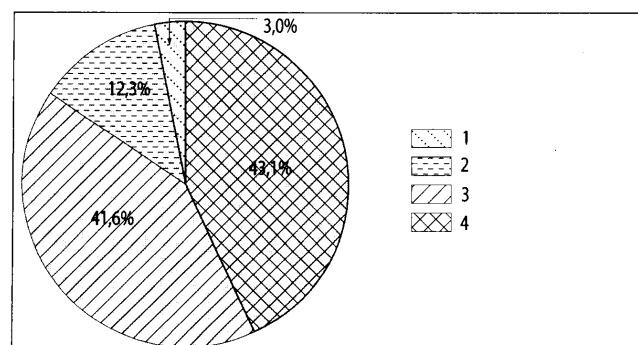
Uście Gorlickie

Obszar gminy Uście Gorlickie, podobnie jak gminy Komańcza, zaliczany był do Łemkowszczyzny. Średnia gęstość zaludnienia wynosiła w 1931 roku 45 osób przy powierzchni gminy 298 km², w najmniejszych wsiach przypadało na 1 km² aż 100 mieszkańców. Zabudowa zajmowała 3% całkowitej powierzchni gminy (ryc. 26) i skoncentrowana była w dolinach rzek (Ropa, Zdynia, Biała).

Zabudowania tworzyły zwarte skupiska zlokalizowane wzdłuż dróg. W otoczeniu większych wsi (Uście Gorlickie zwane wówczas Ruskim, Zdynia, Śnietnica) spotykano duże kompleksy lasów, pastwisk i nieużytków,

zaś mniejsze wsie (Nowica, Stawisza), otoczone były głównie gruntami ornymi (Czajkowski, 1999). Wioskami przekraczającymi powierzchnię 1900 ha były w roku 1931 Uście Gorlickie, Hańczowa i Wysowa (tab. 6). Trzeba zaznaczyć, iż Uście Gorlickie pełniło funkcje osady targowej, Wysowa zaś już w latach 30 była znanym uzdrowiskiem.

Lasy pokrywały 43,1% powierzchni gminy i stanowiły w większości własność miejscowej ludności. Zajmowały one strome stoki i wierzchołki wzniesień.

Ryc. 26. Struktura pokrycia terenu gminy Uście Gorlickie w 1935 r. (na podstawie mapy taktycznej Polski w skali 1:100 000 z lat 1936–37 arkusze: Gorlice i Krynica): 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 26. Structure of land cover commune of Uście Gorlickie in 1935 on the base of Tactic map of Poland in scale 1:100 000 from years 1936–37, sheets: Gorlice and Krynica: 1 – built-up area, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

Tabela 6. Liczba mieszkańców i domów mieszkalnych gminy Uście Gorlickie w 1931 r.

Table 6. Number of inhabitants and houses in gmina Uście Gorlickie in the year 1931.

Nazwa wsi Name of village	Liczba mieszkańców Number of inhabitants	Liczba domów Number of houses
Izby	648	108
Banica	514	86
Śnietnica	832	134
Stawisza	526	84
Czertyżne	170	25
Ropki	385	63
Bieliczna	205	33
Blechnarka	401	78
Wysowa	921	177
Hańczowa	779	137
Uście Gorlickie	1040	171
Klimkówka	558	107
Kunkowa	239	43
Leszczyny	376	70
Nowica	704	118
Przysłop	232	43
Smerekowiec	735	150
Kwiatów	296	51
Skwirtne	377	66
Regetów Niżny	347	60
Regetów Wyżny	420	84
Zdynia	651	117
Łuh	228	44
Gładyszów	606	121
Suma Total	12190	2170

Źródło: Skorowidza gmin RP, 1933.

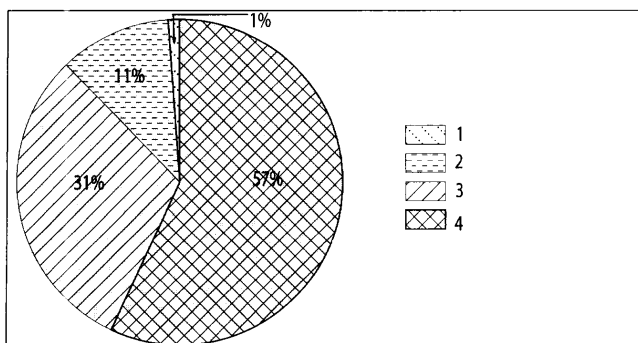
sień rozdzielających doliny oraz trudno dostępne i nieprzydatne dla rolnictwa obszary. Doliny rzeczne oraz łagodne stoki pokryte były w większości polami uprawnymi, które stanowiły 41,6 % powierzchni gminy. Ze względu na słabą urodzajność gleb i trudne warunki klimatyczne uprawiano tu głównie owies, żyto i ziemniaki. Śródleśne polany, wyżej położone lub bardziej strome stoki oraz okresowo zalewane dna dolin rzecznych przeznaczano na łąki i pastwiska (12,4% powierzchni gminy).

Zawoja

W 1931 roku na terenie obecnej gminy Zawoja znajdowały się dwie bardzo duże wsie Zawoja i Skawica (tab. 7). Gęstość zaludnienia gminy wynosiła wówczas 62 osoby na km² (*Skorowidz gmin RP*, 1933), przy powierzchni gminy 129 km².

Tereny zabudowane w roku 1935, pokrywały 1% powierzchni gminy (ryc. 27). Zlokalizowane one były głównie w dnach doliny Skawicy oraz większych potoków. Każda z wsi złożona była z kilku przysiółków, nieco od siebie oddalonych i zwykle położonych w wyższych partiach stoków.

Lasy pokrywały 57% powierzchni gminy. Zlokalizowane były na stromych, nie nadających się pod użytkowanie rolnicze stokach pasma Babiej Góry, Policy i Jałowca.

Ryc.27. Struktura pokrycia terenu gminy Zawoja w 1935 r. (na podstawie mapy taktycznej Polski w skali 1:100 000 z 1934 r. arkusz: Babia Góra): 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 27. Structure of land cover commune of Zawoja in 1935 on the base of tactic map of Poland in scale 1:100 000 from year 1934, sheet Babia Góra: 1 – built-up area, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

Tabela 7. Liczba mieszkańców i domów mieszkalnych gminy Zawoja w 1931 r.

Table 7. Number of inhabitants and houses in commune of Zawoja in the year 1931.

Nazwa wsi Name of village	Liczba mieszkańców Number of inhabitants	Liczba domów Number of houses
Zawoja	6243	1254
Skawica	1805	361
Suma Total	8048	1615

Źródło: *Skorowidz gmin RP*, 1933.

Użytki zielone zajmowały 11% powierzchni gminy. Pastwiska były rozmieszczone na wysoko położonych halach, stanowiących swoiste enklawy w zwartym paśmie lasu, lub na niżej położonych, stosunkowo stromych stokach, niemożliwych do wykorzystania jako grunty orne. Łąki występowały przede wszystkim w dolinie Skawicy na płaskich tarasach zalewowych.

Grunty orne stanowiące 31% powierzchni gminy, ze względu na znaczne przeludnienie tego obszaru i konieczność wykorzystania każdego dogodnego do upraw terenu, lokowane były zarówno w dolinie Skawicy, jak też na średnich i znacznie nachylonych stokach. Ze względu na trudne warunki środowiskowe – krótki okres wegetacyjny i znaczne nachylenia stoków – uprawiano głównie mniej wymagające zboża: owies i jęczmień, a w niższych partiach stoków – ziemniaki. Istotną z punktu widzenia gospodarki gminy była też hodowla bydła mlecznego i owiec.

Rajcza

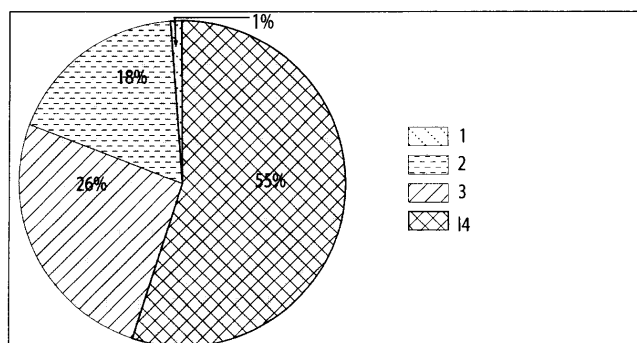
W roku 1931 zgodnie z danymi z powszechnego spisu ludności, w skład obecnej gminy Rajcza wchodziły 4 wsie: Rajcza, Rycerka Dolna, Rycerka Górna i Sól (tab. 8).

Tabela 8. Liczba mieszkańców i domów mieszkalnych gminy Rajcza w 1931 r.

Table 8. Number of inhabitants and houses in gmina Rajcza in the year 1931.

Nazwa wsi Name of village	Liczba mieszkańców Number of inhabitants	Liczba domów Number of houses
Rajcza	3435	656
Rycerka Dolna	1371	282
Rycerka Górna	2370	393
Sól	2972	489
Suma Total	10148	1820

Źródło: *Skorowidz gmin RP*, 1933.

Ryc. 28. Struktura pokrycia terenu gminy Rajcza w 1935 r. (na podstawie mapy taktycznej Polski w skali 1:100 000 z 1934 r. arkusze: Ujsoły i Żywiec): 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 28. Structure of land cover gmina Rajcza in 1935 on the base of tactic map of Poland in scale 1:100 000 from year 1934, sheets: Ujsoły and Żywiec: 1 – built-up area, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

Średnia gęstość zaludnienia wynosiła w owym czasie 77 osób na km² (Skorowidz gmin RP, 1933) przy powierzchni 131 km². Zabudowa stanowiła 1% powierzchni gminy i skoncentrowana była w dnach dolin głównych rzek i potoków oraz na łagodnych stokach (ryc. 28).

Podobnie jak w przypadku Zawoi większe wioski złożone były z licznych przysiółków, tutaj jednak koncentrujących się w dolinach potoków, a jedynie sporadycznie (Zwardoń) rozmieszczonych na okolicznych zboczach.

Lasy porastały 55% powierzchni gminy. Zajmowały strome stoki i wyżej położone partie wzniesień w południowej części.

Użytki zielone pokrywały 18% analizowanej powierzchni, stanowiły głównie pastwiska, zlokalizowane w wyższych, łagodnych partiach stoków oraz spłaszczeń wierzchowinowych. W północnej, słabiej zalesionej części gminy zajmowały też strome, nie nadające się pod uprawę stoki. Łąki występowały sporadycznie w dolinach rzek na terenach okresowo podmokłych.

Grunty orne pokrywały 26% powierzchni gminy i były skupione głównie w jej północnej części. Rolnictwo i hodowla bydła mlecznego i owiec stanowiły podstawowe źródło utrzymania miejscowej ludności. Ze względu na znaczne przeludnienie konieczne było wykorzystanie wszelkich możliwych do użytkowania rolniczego terenów.

Wnioski

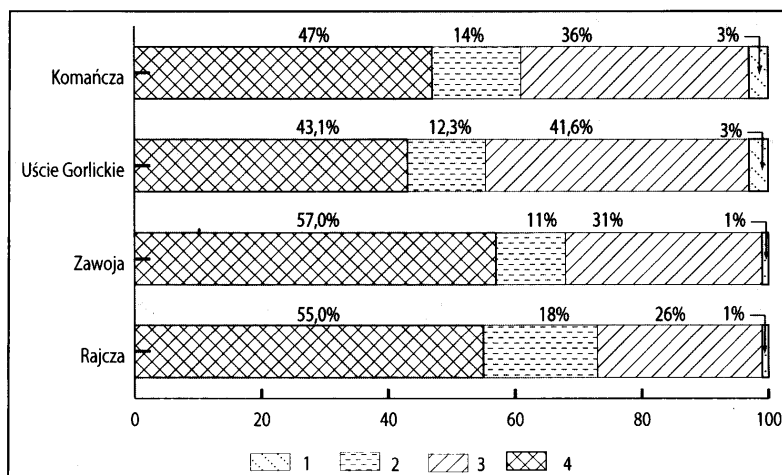
W roku 1935 pokrycie terenu analizowanych gmin wykazywało znaczne podobieństwa (tab. 9). We wszystkich gminach dominującymi kategoriami pokrycia terenu były lasy i grunty orne, mniej wyraźnie zaznaczał się leśny charakter gmin Zawoi i Rajczy, w których lasy stanowiły odpowiednio 57% i 55% powierzchni całkowitej.

W gminach Komańcza i Uście Gorlickie wyraźnie był widoczny ich rolniczy charakter. Wysoki odsetek gruntów orných świadczy o tendencji do zagospodarowania wszelkich przydatnych dla rolnictwa terenów.

Tabela 9. Udział poszczególnych kategorii pokrycia terenu w powierzchni gmin w roku 1935

Table 9. Percentage of land cover classes in general area of communes in year 1935

Gmina Commune	% powierzchni zajmowany przez: % of area occupied by:			
	Lasy Forest	Użytki zielone Grasslands	Grunty orne Arable lands	Zabudowa Built-up area
Komańcza	47,0	14,0	36,0	3,0
Uście Gorlickie	43,1	12,3	41,6	3,0
Zawoja	57,0	11,0	31,0	1,0
Rajcza	55,0	18,0	26,0	1,0

Ryc. 29. Struktura pokrycia terenu badanych gmin w 1935 r.: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 29. Structure of land cover area of analysed communes in year 1935: 1 – built-up area, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

Lasy pokrywały odpowiednio 43,1% i 47% powierzchni gmin. Zajmowały, podobnie jak w przypadku Rajczy i Zawoi, najbardziej strome i najwyższe położone tereny. Użytki zielone zlokalizowane były na terenach o znacznych nachyleniach, zajmując górne partie niższych wzniesień oraz okresowo podmokłe obszary położone w dnach dolin rzecznych. Zabudowa w obu gminach zajmowała dokładnie taką samą powierzchnię – 3%. Interesujący jest fakt, iż pomimo mniejszej gęstości zaludnienia (Komańcza 41 i Uście Gorlickie 45 osób na km²), powierzchnia zajmowana przez zabudowę była trzykrotnie większa niż w Zawoi i Rajczy. Powodem jest charakter zabudowy – w Komańczy i Uściu Gorlickim osady miały postać skupisk o dużej powierzchni, znacznie oddalonych od siebie, w Zawoi i Rajczy tworzyły zwarte pasy towarzyszące głównym drogom. Inną spotykaną formą zabudowy były pojedyncze gospodarstwa rozrzucone na łagodnych i średnio nachylonych stokach.

Stan pokrycia terenu badanych gmin w latach 1952–1956

Początek lat 50 był okresem, w którym gospodarka omawianych gmin uległa znacznemu zróżnicowaniu.

W Zawoi i Rajczy usuwano zniszczenia wojenne i kontynuowano przedwojenny sposób gospodarowania. Problem stanowiło przeludnienie, ukryte bezrobocie i głód ziemi. Alternatywą dla rolnictwa, jako jedyne źródła utrzymania, stały się przemysł i turystyka.

W gminach Komańcza i Uście Gorlickie, w których w wyniku akcji przesiedleńczych liczba mieszkańców gwałtownie spadła, brakowało rąk do pracy. Nie użytkowana ziemia zarastała, wyludnione wsie niszczały, państwo zaś próbowało ratować

sytuację wprowadzając nie spotykaną wcześniej w tym terenie gospodarkę wielkoobszarową i kolektywne formy gospodarowania.

Komańcza

W 1952 roku Komańcza będąca jedną z największych gmin w Polsce (454 km²), była także jedną z najsłabiej zaludnionych: na 1 km² przypadało tu tylko 5 osób. Stan taki był efektem akcji przesiedleńczych przeprowadzonych w latach 1946–1947, kiedy to ludność łemkowska, ukraińska i z rodzin mieszanych wyjechała do ZSRR lub została przesiedlona na ziemie odzyskane. Wiele wsi zupełnie zniknęło (Jawornik, Darów, Dołżyca). Opuszczone przez wysiedloną ludność ziemie zostały przejęte przez państwo^{*} i przekazane do

Ryc. 30. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Komańcza z 1952 r.

Fig. 30. Aerial photograph from year 1952 – commune of Komańcza (part).

dyspozycji Państwowego Funduszu Ziemi. Pozostała po wysiedleniu ludność koncentrowała się w większych osiedlach, takich jak: Komańcza, Radoszyce, Rzepedź i Wisłok Wielki oraz nowo powstających PGR-ach: Nowy Łupków, Wisłok Wielki i Czystogarb (ryc. 30).

Ze względu na sprawczy charakter czynnika antropogenicznego, warunkującego zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym, nieco więcej uwagi poświęcono terenom gruntów ornych stanowiących podstawę egzystencji zamieszkującej gminę ludności. Część z nich – to grunty „małoobszarowe”, będące własnością rolników indywidualnych, pozostałe zaś – to grunty „wielkoobszarowe”, należące do Państwowych Gospodarstw Rolnych.

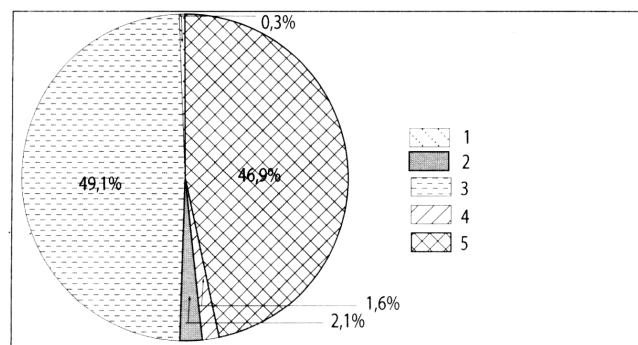
* Dekret z dnia 25 IX 1947 r. „O przejęciu na własność państwa nieruchomości po ludności przesiedlonej do ZSRR i na ziemie zachodnie”, Ustawa z dnia 27 VII 1949 r. „O przejęciu na własność państwa nieruchomości ziemskich nie pozostających w faktycznym władaniu właścicieli”.

Strukturę pokrycia terenu gminy Komańcza w roku 1952 przedstawia ryc. 31, a jego stan ryc.32.

Małoobszarowe grunty orne należące do indywidualnych właścicieli zajmowały w 1952 roku 726,4 ha co stanowiło 1,6% całkowitej powierzchni gminy. Zgrupowane były one wokół: Komańczy, Rzepedzi, Turzańska, Kulasznego, Radoszyc, Czystogarbu i Wisłoka Wielkiego, przy czym największe powierzchnie grunty te tworzyły w pobliżu wsi Turzańsk i Wisłok Wielki.

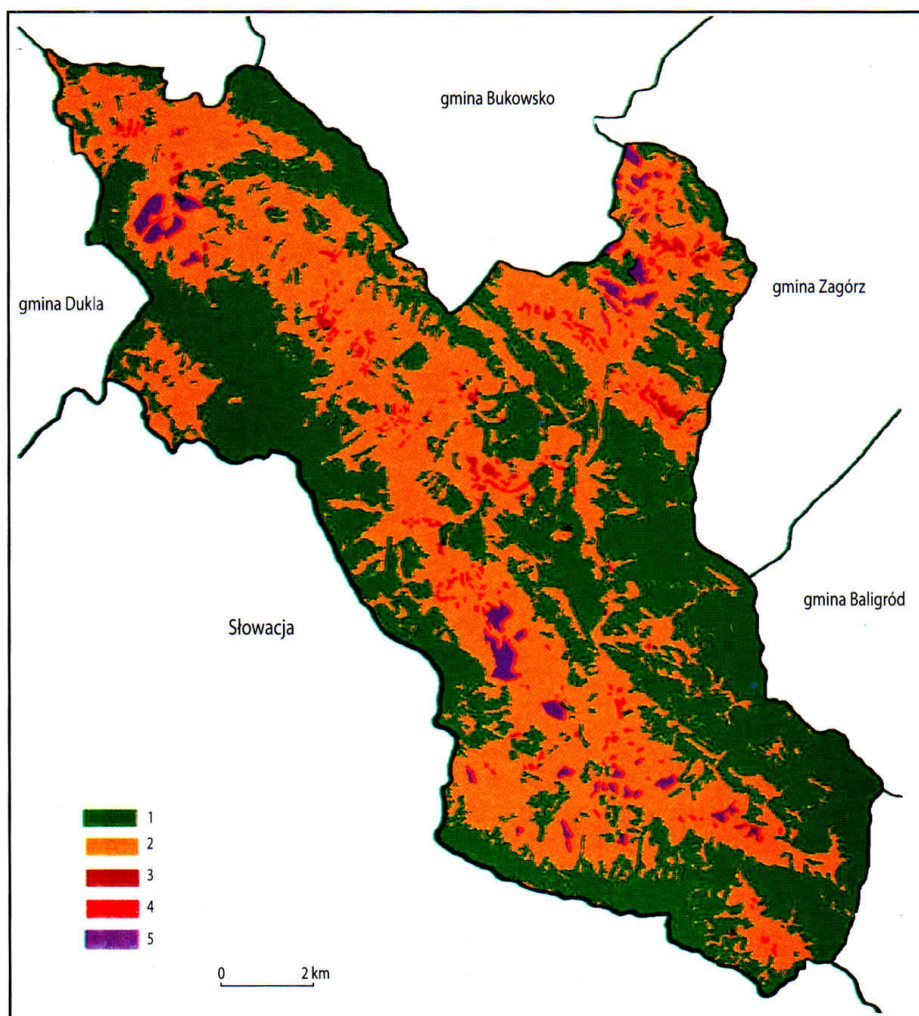
61,4% ich powierzchni mieściło się w pasie wysokościowym 460–550 m n.p.m., kolejne 22,2% ich obszaru na wysokości 560–650 m n.p.m., a zaledwie 16,4% poniżej 460 m n.p.m. 87% powierzchni wykorzystywanej rolniczo położone było w szerokich dolinach rzek Osławy i Osławicy, na łagodnych i średnio nachylonych stokach, o ekspozycji nie przekraczającej 11°. Pozostałe 13% gruntów zajmowało wyższe partie stoków gdzie nachylenie wynosiło od 12 do 17°. Uprawy najchętniej lokalizowano na stokach o ekspozycji południowo-zachodniej i południowej (odpowiednio 21% i 15,6% powierzchni gruntów ornych rolników indywidualnych). Ekspozycję wschodnią miało 15% powierzchni uprawnych, kolejne 14,4% zajmowały tereny o ekspozycji północno-wschodniej, o zachodniej zaś – tylko 11%. Najmniejsze powierzchnie uprawne rolników indywidualnych występowały na stokach o ekspozycji południowo-wschodniej, północno-zachodniej oraz północnej (odpowiednio 9,8%, 7% i 6,2%). Słabsze nasłonecznienie terenów o niekorzystnej ekspozycji rekompensował bądź dogodny dojazd, bądź niewielkie nachylenie stoku.

Na grunty orne gospodarstw indywidualnych w 61,2% składały się grunty 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, 6,4% ich powierzchni tworzył 11 – zbożowy górski kompleks glebowo-rolniczy, 6% zaś kompleks 13 – owsiano-pastewny górski. Aż

Ryc. 31. Struktura pokrycia terenu gminy Komańcza w 1952 r.: 1 – zabudowa, 2 – grunty orne PGR, 3 – użytki zielone, 4 – grunty orne, 5 – lasy.

Fig. 31. Structure of land cover commune of Komańcza for year 1952: 1 – built-up areas, 2 – large-scale arable lands, 3 – grassland, 4 – arable land, 5 – forest.

Ryc. 32. Stan pokrycia terenu gminy Komańcza w 1952 r.: 1 – zabudowa, 2 – wielkoobszarowe grunty orne, 3 – użytki zielone, 4 – grunty orne, 5 – lasy.

Fig. 32. Land cover commune of Komańcza for 1952: 1 – built-up areas, 2 – large-scale arable lands, 3 – grassland, 4 – arable land, 5 – forest.

26,4% powierzchni gruntów ornych umiejscowionych było na glebach kompleksów 2z i 3z, zalecanych pod użytki zielone.

W 1952 roku w gminie Komańcza uprawiano głównie owies, jęczmień, żyto, ziemniaki i rośliny pastewne, a w sprzyjających warunkach również pszenicę. Niekorzystna z punktu widzenia środowiska była słaba dbałość ówczesnych rolników o zabezpieczenie gruntów przed erozją. Często dokonywano orki wzdłuż stoku, nawet na terenach o znacznym nachyleniu, potęgując wpływ powierzchniowy i wymywanie składników mineralnych z wierzchniej warstwy gleby (Nowak i inni, 1963).

„Wielkoobszarowe” grunty orne własność istniejących od 1949 roku PGR-ów – zajmowały 2,1% całkowitej powierzchni gminy. Zlokalizowane były w okolicy Łupkowa, Oslawicy i Smolnika oraz Moszczańca. 47,5% ich powierzchni położone było w strefie wysokościowej 460–550 m n.p.m., 38,8% powyżej 550 m a zaledwie 13,7% – na wysokości nie przekraczającej 450 m n.p.m.

Podobnie jak w przypadku gruntów ornych właścicieli indywidualnych, większość – aż 95% powierzchni – zajmowała doliny i łagodne stoki o nachyleniu nie większym od 11°. Jedynie 5% powierzchni wielkoobszarowych gruntów ornych położonych było na stokach o nachyleniu przekraczającym 12°. Wśród ekspozycji stoków dominowały: wschodnia – 16,4%, północno-wschodnia – 15,1% i zachodnia obejmująca 13,3% powierzchni. Wielkoobszarowe grunty orne zlokalizowane na stokach o wystawie południowo-wschodniej stanowiły 12,1% ogółu gruntów ornych PGR, pozostałe 33% zajmowały grunty położone na stokach o ekspozycji południowej, południowo-zachodniej i północnej, odpowiednio po 11%. Najmniej (jedynie 10,1%), wielkoobszarowych gruntów ornych było na stokach o wystawie północno-zachodniej.

62,5% powierzchni wielkoobszarowych gruntów ornych ulokowane było na glebach 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, a 14,2% w kompleksie owsiano-pastewnym górskim (13). Pozostałe 23,3% areálu omawianych gruntów zlokalizowane było na terenach poten-

cjalnych użytków zielonych – kompleksy 2z i 3z.

W 1952 roku w uprawach prowadzonych przez Państwowe Gospodarstwa Rolne gminy Komańcza dominowały: pszenica, jęczmień, owies, rzepak, kukurydza, ziemniaki, buraki pastewne, wyka, mieszanka słonecznikowa i gryka*. Grunty orne PGR odznaczały się niską kulturą rolną ze względu na niewłaściwą uprawę mechaniczną, braki w nawożeniu, nieprzestrzeganie orki wzdłuż warstwicy oraz brak właściwego zmianowania upraw. Rodzaj uprawy na danym terenie zależał w dużej mierze od odgórnych wytycznych (Nowak i inni, 1963).

Użytki zielone stanowiły 49,1% powierzchni gminy. Ponad 81,6% powierzchni użytków zielonych zlokalizowanych było w strefie wysokościowej 451–550 m n.p.m. Łąki i pastwiska położone poniżej 450 m n.p.m. zajmowały 7% ogólnej powierzchni, zaś użytki na wysokości powyżej 650 m – 11,4%. 79,1% powierzchni

* Akta Gminy Komańcza – Klucz PGR Jaśliska.

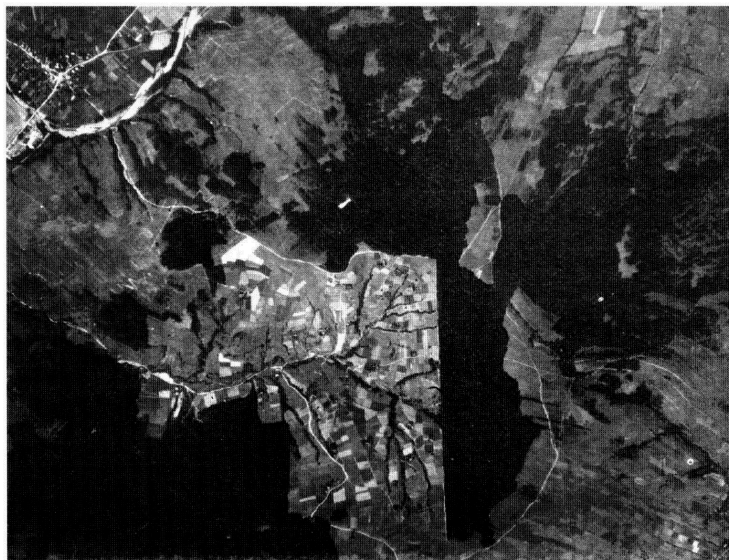
łąk i pastwisk w 1952 roku ulokowane było w dnach dolin rzecznych oraz na łagodnych i średnio nachylonych stokach, 18% występowało na stokach o nachyleniu 12–17°, a 2,9% – na najbardziej stromych terenach o nachyleniu przekraczającym 17°. Ekspozycja stoków nie odgrywała natomiast większej roli. Aż 46% terenów określanych jako użytki zielone było zlokalizowane w obrębie 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu rolniczo-glebowego; 12,3% powierzchni łąk i pastwisk istniało na gruntach potencjalnie najlepszych pod uprawę, a zaliczanych do kompleksów pszennego i zbożowego górskiego. 38% areалу użytków zielonych zaliczanych było do kompleksów glebowo-rolniczych 2z i 3z. Jedynie 3,7% analizowanej kategorii zajmowało tereny potencjalnie nieprzydatne z rolniczego punktu widzenia. W omawianym okresie użytki zielone stanowiły sporadycznie użytkowane łąki i pastwiska, na których występowały pierwsze objawy naturalnej sukcesji roślinności zbiorowisk leśnych. Obejmowały one również tereny porzuconych gruntów ornych, które w naturalny sposób podlegały ekspansji roślinności zbiorowisk łąkowych.

Lasy zajmowały 46,9% powierzchni gminy, pokrywając głównie (82% ogólnego areálu) tereny położone powyżej 550 m n.p.m. Pozostałe 18% powierzchni lasów i zadrzewień zlokalizowane było na wysokości 360–550 m n.p.m. Najwięcej lasów (aż 54,7%) porastało łagodne i średnio nachylone stoki. 33,5% stanowiły powierzchnie leśne na stokach o nachyleniu od 12 do 17°, a stoki o większych nachyleniach – 11,8%. Ekspozycja stoków nie odgrywała znaczącej roli w rozmieszczeniu kompleksów leśnych. Wspomniane tereny leśne zostały w 1946 roku przejęte przez Administrację Lasów Państwowych, podobnie jak polemkowskie grunty orne i pastwiska, które na skutek kilkuletniego nieużytkowania pokryły się młodnikiem (Nowak i inni, 1963).

Początek lat 50 był na terenie gminy okresem intensywnego osadnictwa, które według planów miało się koncentrować w wyludnionych po 1947 roku wsiach: Balnica, Wola Michowa, Smolnik, Łupków, Oslawica, Kulaszne i Wisłok Wielki. Jednak przybywający osadnicy najchętniej wybierali gospodarstwa w zaludnionych wsiach, przy głównych traktach komunikacyjnych (Jedrzejczyk, 1979), toteż zabudowa koncentrowała się w: Komańczy, Rzepedzi, Turzańsku, Kulasznie, Dołżycy, Radoszycach, Łupkowie i Smolniku, zajmując jedynie 0,3% powierzchni gminy. Część zabudowy wyróżnionej na podstawie zdjęć lotniczych stanowiła własność powstających lub rozbudowujących się PGR-ów (Smolnik, Kulaszne, Łupków) i osad pracowników leśnych (Duszatyn, Mików).

Uście Gorlickie

Podobnie jak z Komańczy, także z gminy Uście Gorlickie w latach 1946–1947 wysiedlono większość

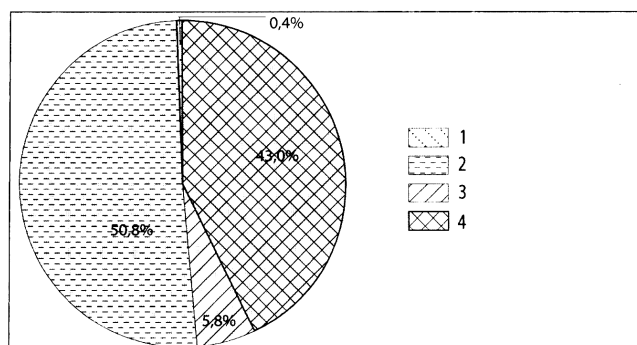

Ryc. 33. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Uście Gorlickie wykonane w 1956 r.

Fig. 33. Aerial photograph from year 1952 – of commune of Ucie Gorlickie (part).

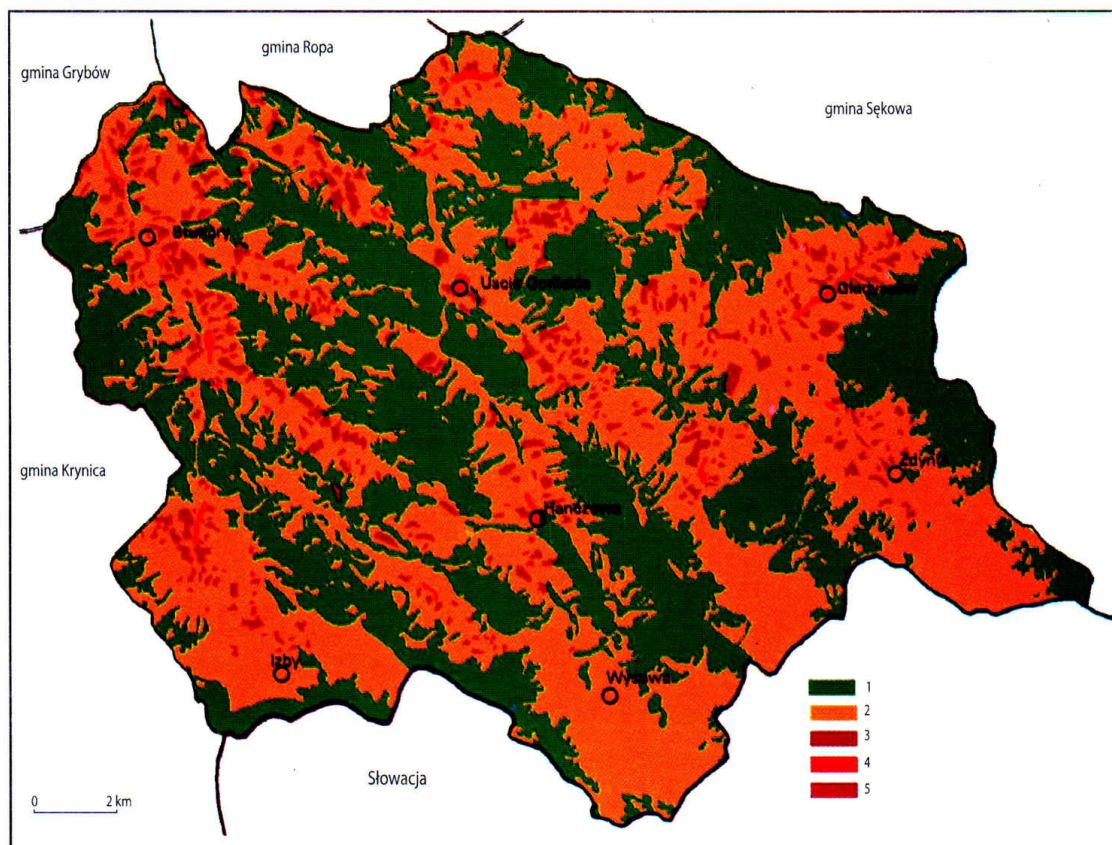
ludności. Wiele wsi przestało istnieć, w pozostałych gospodarowali nieliczni przedwojenni mieszkańcy, którzy nie zostali przesiedleni, bądź osadnicy z przeludnionych obszarów województwa krakowskiego. Pojawiali się też pierwsi przesiedleńcy, pomimo zakazów powracający do swych gospodarstw. Oficjalne zezwolenie na powrót do opuszczonych gospodarstw wydano dopiero w 1957 roku. Niestety, ani nowa fala osadnictwa, ani sporadyczne, a po 1957 roku stosunkowo liczne, powroty wysiedlonej ludności, nie pozwoliły na odbudowanie przedwojennej struktury użytkowania ziemi w tej gminie.

W 1956 roku zabudowa zajmowała jedynie 0,4% powierzchni gminy, ograniczając się do większych wsi: Uścia Gorlickiego, Brunar, Śnietnicy, Zdyni, Gładyszowa i Banicy, zasiedlonej w znacznej mierze przez osadników z krakowskiego (Maryański, 1963) (ryc. 33, 34).

Ryc. 34. Struktura pokrycia terenu gminy Uście Gorlickie w 1956 r.: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 34. Structure of land cover commune of Uście Gorlickie for year 1956: 1 – built-up areas, 2 – grassland, 3 – arable lands, 4 – forest.

Ryc. 35. Stan pokrycia terenu gminy Uście Gorlickie w 1952 r.: 1 – lasy, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – zabudowa, 5 – wielkoobszarowe grunty orne.

Fig. 35. Land cover commune of Uście Gorlickie for 1952: 1 – forest, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – built-up area, 5 – large-scale arable lands.

Liczebność poszczególnych wsi, a wraz z tym powierzchnia zajmowana przez zabudowę zmniejszyła się znacznie. Stare polemkowskie zabudowania rozbierano i przenoszono do większych osad bądź wykorzystywano jako materiał opały (Michna, 1995). Pozostawione przez wysiedloną ludność grunty zostały przejęte przez Państwowy Fundusz Ziemi, a następnie podzielone pomiędzy gospodarzące na omawianym obszarze rodziny przybywających osadników oraz organizowane spółdzielnie produkcyjne. Pomimo usilnych starań rządu i restrykcyjnej gospodarki nakazowej, jedynie część przedwojennych pól uprawnych została powtórnie obsiana.

Grunty orne zajmowały jedynie 5,8% powierzchni gminy i należały do indywidualnych właścicieli bądź grupy rolników zrzeszonych w spółdzielni produkcyjnej (tak było np. w Uściu Gorlickim). Lokowano je w pobliżu istniejących wsi, głównie w centralnej i północnej części gminy (ryc. 35). 80,8% powierzchni pól uprawnych występowało na wysokości nie przekraczającej 550 m n.p.m.

17,2% powierzchni pól uprawnych znajdowało się na wysokości 560–650 m n.p.m. a zaledwie 2% zajmowało tereny powyżej 660 m n.p.m.

Grunty orne były lokowane przeważnie na łagodnych i średnio nachylonych stokach (odpowiednio 57,5% i 31,6% ogółu powierzchni), tylko 10,9% po-

wierzchni pól uprawnych było położone na stokach o nachyleniu przekraczającym 12°.

Wśród stoków zajętych przez grunty orne wyraźnie dominowała wystawa południowo-zachodnia, miało ją 21,5% powierzchni pod gruntami ornymi. Na wystawę północno-wschodnią przypadało 16,5%, a na zachodnią – 16% gruntów ornymi. 12% powierzchni pól uprawnych znajdowało się na stokach o ekspozycji południowej, 10,6% zaś na stokach o wystawie wschodniej. Stosunkowo rzadko grunty orne były eksponowane na północny wschód (9,5%), północny zachód (7%) i południowy wschód (6,9%).

54,6% powierzchni gruntów ornymi zlokalizowane było na glebach brunatnych i madach zaliczanych do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, a 28,1% na terenach kompleksu 11 – zbożowego górskiego. 17,3% całkowitej powierzchni gruntów ornymi, ulokowano na terenach należących do kompleksów glebowo-rolniczych 2z i 3z, tj. użytków zielonych średnich, słabych i bardzo słabych.

Użytki zielone, do których zaliczono zarówno intensywnie wykorzystywane łąki i pastwiska jak też niezalesione, sporadycznie użytkowane tereny pozostawione przez wysiedloną ludność, stanowiły 50,8% całkowitej powierzchni analizowanego terenu.

Użytki te dominowały w południowej części gminy, zajmując znaczne połacie należące do wysiedlonych

wsi (Blechnarka, Regetów, Konieczna). 53,3% powierzchni tych terenów położone było na wysokości 351–550 m n.p.m., 33,1% – na 551–650 m, a tylko 13,6% występowało powyżej 651 m n.p.m.

85,3% powierzchni użytków zielonych zlokalizowanych było w dolinach i na łagodnych stokach. Łąki i pastwiska na stokach o nachyleniu od 12 do 17° zajmowały 11,9% powierzchni użytków zielonych, a 2,8% – na stokach o nachyleniu przekraczającym 18°. Użytki zielone zlokalizowane były głównie na stokach o ekspozycji północno-wschodniej (20,4%) i południowo-zachodniej (18%). Znaczną część, bo odpowiednio 15% i 13,6% ogółu stanowiły użytki zielone położone na stokach o ekspozycji północnej i zachodniej. Łąki i pastwiska zlokalizowane na terenach o wystawie wschodniej zajmowały 9,3% powierzchni, zaś najmniejszy udział miały łąki i pastwiska na stokach o ekspozycji południowej i północno-zachodniej (po 8,9% ogólnej powierzchni tych użytków) oraz południowo-wschodniej (5,9%). Aż 44,3% powierzchni użytków zielonych znajdowało się na glebach brunatnych 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego. 11,7% powierzchni łąk i pastwisk zajmowało tereny kompleksu 11 – zbożowego górskiego. 40,7% całkowitej powierzchni łąk i pastwisk pokrywało grunty potencjalnie najlepsze dla użytków zielonych, natomiast 3,3% zajmowało tereny uznawane za nieprzydatne dla rolnictwa.

Tereny zalesione stanowiły 43% całkowitej powierzchni gminy. 70,3% powierzchni lasów rościło na obszarach powyżej 550 m n.p.m.; 26% – w strefie wysokościowej 451–550 m n.p.m., a tylko 3,7% – na terenach poniżej 450 m n.p.m.

59,4% powierzchni lasów pokrywało łagodne i średnio nachylone stoki. Stoki o nachyleniu od 12 do 17° zajmowało 21,1% ogólnej powierzchni lasów, zaś pozostałe 19,5% porastały tereny, których nachylenie przekraczało 18°. Ekspozycja stoków nie odgrywała większej roli w rozkładzie powierzchni leśnych.

Zawoja

Pierwszym powojennym przekrojem czasowym, w którym analizowano pokrycie terenu gminy Zawoja, był rok 1956.

W okresie II wojny światowej, na skutek licznych walk, mieszkańcy gminy znacznie ucierpieli – wiele osób zginęło, spalono i zrujnowano wiele gospodarstw. Dodatkowym obciążeniem były kontyngenty żywnościowe, których wymagał okupant, a po zakończeniu działań wojennych także nowa władza. Trudne warunki środowiskowe: znaczne deniwelacje, strome stoki,

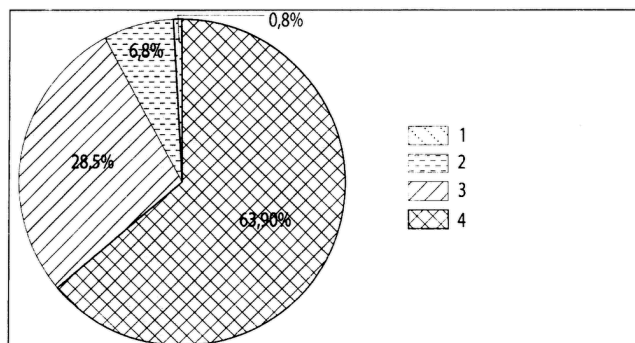

Ryc. 36. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Zawoja z 1956 r.

Fig. 36. Aerial photograph from year 1956 – commune of Zawoja (part).

mało urodzajne gleby oraz surowy klimat, znacznie utrudniały gospodarowanie na terenie gminy. Znaczne zubożenie zmusiło wiele rodzin zamieszkujących Zawoję do szukania pracy w większych ośrodkach przemysłowych lub osiedlania się na słabo zagospodarowanych ziemiach odzyskanych (Mydlarz, 1996) i terenach południowo-wschodniej Polski, opuszczonych przez ludność ukraińską i łemkowską. Wiele osób pozostało upatrując nadzieję na poprawę losu w rozwijającej się turystyce. Charakterystyczne dla gminy użytkowanie terenu przedstawia rycina 37.

14,6% ich powierzchni położone było na terenach powyżej 750 m n.p.m. Były to głównie tereny uprawne towarzyszące wysoko położonym przysiółkom: Czarnotowa, Tokarne i Przysłop. Znaczna część powierzchni gruntów ornych (55,6%), położona była w strefie wysokościowej 551–750 m n.p.m., zaś poniżej 550 m n.p.m.

Ryc.37. Struktura pokrycia terenu gminy Zawoja w 1956 r.: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 37. Structure of land cover commune of Zawoja for year 1956: 1 – built-up areas, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

zlokalizowanych było jedynie 29,8% gruntów ornych. Ogólny obraz pokrycia terenu gminy przedstawia rycina 38.

Największą powierzchnię (67,3% ogółu) zajmowały pola uprawne położone na łagodnych i średnio nachylonych stokach, 28,5% – na stokach o nachyleniu 12–17°, a 4,2% – na terenach o nachyleniu przekraczającym 18° (zwykle były to niewielkie działki doskonale wykorzystujące nawet niewielkie wypłaszczenia zboczy).

Grunty orne były rozlokowane głównie (26,5%) na stokach o wystawie północnej. 16,4% powierzchni tych gruntów miało ekspozycję wschodnią. Podobny obszar zajmowały grunty orne na stokach o ekspozycji północno-wschodniej i północno-zachodniej (odpowiednio 14,8% i 14,4%), zaś 13,3% gruntów ornych zajmowało stoki o wystawie południowo-wschodniej. Kolejne 6,4% stanowiły pola uprawne eksponowane na zachód i 6,0% – na południe. Najmniej (2,2%) zajmowały tereny o wystawie południowo-zachodniej.

Znaczna część, bo aż 56,3% powierzchni gruntów ornych znajdowała się na terenach zaklasyfikowanych do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, a 8,5% – do kompleksu 11 – zbożowego górskiego. 29,6% powierzchni gruntów ornych zajmowało gleby kompleksów 2z i 3z (użytków zielonych słabych i bardzo słabych), 5,6% powierzchni pól uprawnych – nawet obszary klasyfikowane jako nieprzydatne dla rolnictwa. Powyższa charakterystyka obrazuje, jak bardzo mieszkańcy gminy starali się wykorzystać każdy skrawek ziemi na działalność rolniczą.

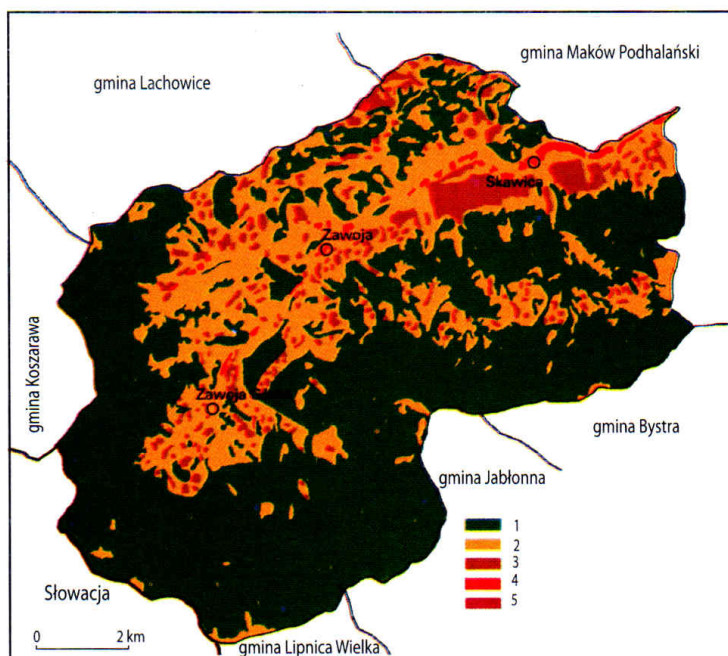
Użytki zielone zajmowały 28,5% terytorium gminy. Zajmowały przede wszystkim (56,8% powierzchni) tereny powyżej 651 m n.p.m., 23,9% stanowiły łąki i pastwiska w strefie 551–650 m n.p.m., najmniej użytków zielonych odnotowano zaś na terenach położonych poniżej 550 m n.p.m. – jedynie 19,3%.

Użytki zielone lokowano głównie na terenach o nachyleniu 12–17° (36,4% powierzchni). Łąki i pastwiska na łagodnych i średnio nachylonych stokach stanowiły 52,4%, a 11,2% – na stokach o nachyleniu przekraczającym 18°.

Analizując relacje pomiędzy ekspozycją stoków a lokalizacją użytków zielonych stwierdzono, że 19,9% ich areалу występowało na stokach o ekspozycji północnej. Łąki i pastwiska na stokach o ekspozycji północno-wschodniej i południowo-wschodniej stanowiły odpowiednio po 14,8% powierzchni tych użytków, na terenach o wystawie północno-zachodniej – 14,7%, a wschodniej – 13,8%.

Najmniej użytków zielonych miało wystawę południowo-wschodnią, południową lub zachodnią – odpowiednio 5,6%, 7,8% i 8,6% powierzchni.

43,3% użytków zielonych występowało na terenach należących do kompleksów glebowo-rolniczych 2z i 3z, czyli najbardziej wskazanych pod łąki i pastwiska.

Ryc. 38. Stan pokrycia terenu gminy Zawoja w 1956 r.: 1 – lasy, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – zabudowa, 5 – wielkoobszarowe grunty rolne.

Ryc. 38. Land cover commune of Zawoja for 1956: 1 – forest, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – built-up areas, 5 – large-scale arable lands.

41,5% powierzchni użytków zielonych zajmowało gleby zaliczane do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, 1,5% gleby kompleksu 11 – zbożowego górskiego, pozostałe zaś 13,7% pokrywało tereny potencjalnie nieprzydatne dla rolnictwa.

W 1956 roku lasy stanowiły 63,9% powierzchni gminy Zawoja. 73,2% powierzchni lasów położone było powyżej 750 m n.p.m., a jedynie 1,4% powierzchni leśnych znajdowało się na wysokości 460–550 m n.p.m. Pozostałe 25,4% powierzchni lasów i zadrzewień rosło w granicach 551–750 m n.p.m.

41,8% lasów zajmowało stoki o nachyleniu przekraczającym 18°, a 37% powierzchni leśnych pokrywało stoki o nachyleniu od 12 do 17°. Na znacznej powierzchni – 21,2% powierzchni lasów zaobserwowano w dolinach rzek i na łagodnie nachylonych stokach.

Lasy porastały głównie stoki północne – 22,5% powierzchni. 17,2% i 15,5% powierzchni leśnych zajmowało stoki o ekspozycji odpowiednio północno-wschodniej i północno-zachodniej. Pozostałe 44,8% powierzchni kompleksów leśnych było rozłożone równomiernie pomiędzy stoki o ekspozycji południowej, południowo-wschodniej, południowo-zachodniej, wschodniej i zachodniej.

Znaczną część omawianych lasów – 1324 ha (10% całkowitej powierzchni gminy i 16% obszarów leśnych) objął utworzony w 1954 roku, Babiogórski Park Narodowy. Celem utworzenia parku była ochrona dobrze zachowanych fragmentów Puszczy Karpackiej, na północnych stokach pasma Babiej Góry obejmujących w reglu dolnym zgrupowania buczyny, lasu jodłowego oraz oryginalne zbiorowiska borów mieszanych na gle-

bach ubogich. W reglu górnym wyjątkowo dobrze zachowane były zbiorowiska świerczyny (Wojterski, 1978).

Zabudowa zajmowała jedynie 0,8% całkowitej powierzchni gminy i zlokalizowana była w dnie doliny Skawicy i dnach większych potoków, przybierając postać jednolitego pasa zabudowań ciągnących się wzdłuż biegnącej wsią drogi. Dla Zawoi typowe było występowanie rozproszonej zabudowy w wyższych partiach stoków, tworzącej niewielkie przysiółki.

Zabudowę Zawoi w latach pięćdziesiątych charakteryzowało znaczne przemieszczanie budynków pełniących różne funkcje. Budynki mieszkalne i gospodarcze przeplatały się tam z powstającymi ośrodkami wypoczynkowymi i willami przeznaczonymi dla letników oraz budynkami użyteczności publicznej.

Ryc. 39. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Rajcza z 1956 r.

Fig. 39. Aerial photograph from year 1956 – of commune of Rajcza (part).

Rajcza

W początkach lat 50., po odbudowie zniszczeń wojennych, gospodarka w gminie Rajcza powoli wracała do normy. Ludność wysiedlona w 1941 roku w większości powróciła do swych gospodarstw i naprawiała szkody.

Zdjęcie lotnicze wykonane w roku 1956 przedstawia charakterystyczne dla gminy Rajcza użytkowanie terenu (ryc. 39).

Intensywnie rozwijający się w pobliskim Żywcu przemysł stanowił alternatywne źródło utrzymania dla części rodzin zamieszkujących gminę. Odnotowano także stopniowy rozwój bazy turystycznej, koncentrującej się w okolicy Zwardonia i Rajczy.

Strukturę pokrycia terenu gminy Rajcza w 1956 roku obrazuje rycina 40, zaś rozmieszczenie przestrzenne poszczególnych form użytkowania (ryc. 41).

Grunty orne zajmowały w 1956 roku 7,8% powierzchni gminy Rajcza. Największa ich część, aż 47,3%, położona była w strefie 551–650 m n.p.m. W przedziale 651–750 m n.p.m. występowało 34,7% powierzchni pól uprawnych, powyżej 750 m n.p.m. zlokalizowane było kolejne 6,6% – podobnie jak w przypadku Zawoi były to pola należące do mieszkańców wyżej położonych przysiółków (Przegibek, Myto).

Jedynie 11,4% powierzchni gruntów ornych zajmowało tereny na wysokości do 550 m n.p.m.

Wśród stoków wybieranych pod uprawy dominowały łagodne i średnio nachylone (51,5% powierzchni gruntów ornych). Dość często zajmowano także stoki o spadkach 12–17° (38,8%). Pozostałe 9,7% gruntów ornych obejmowało stoki o nachyleniu ponad 17°.

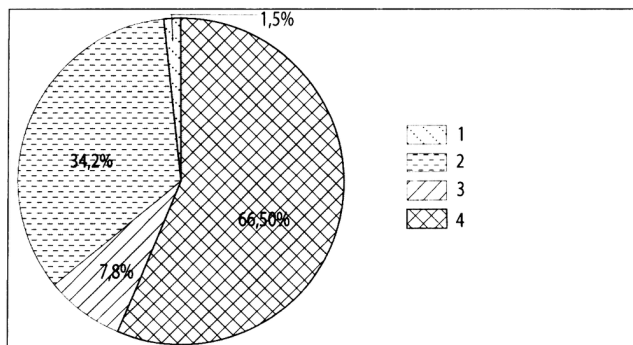
Widoczny był wpływ ekspozycji stoków na położenie gruntów ornych: 21,1% powierzchni pól uprawnych zajmowało stoki o ekspozycji południowej, 19,3% – południowo-wschodniej, 12,3% – o wystawie wschodniej,

11% zaś – o północnej. Pozostałe 36,3% powierzchni tworzyły proporcjonalnie stoki o ekspozycji zachodniej, północno-zachodniej, północno-wschodniej i południowo-wschodniej.

0,3% gruntów ornych występowało na glebach 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, a 28,9% – na gruntach kompleksu 13 – owsiano-pastewnego górskiego.

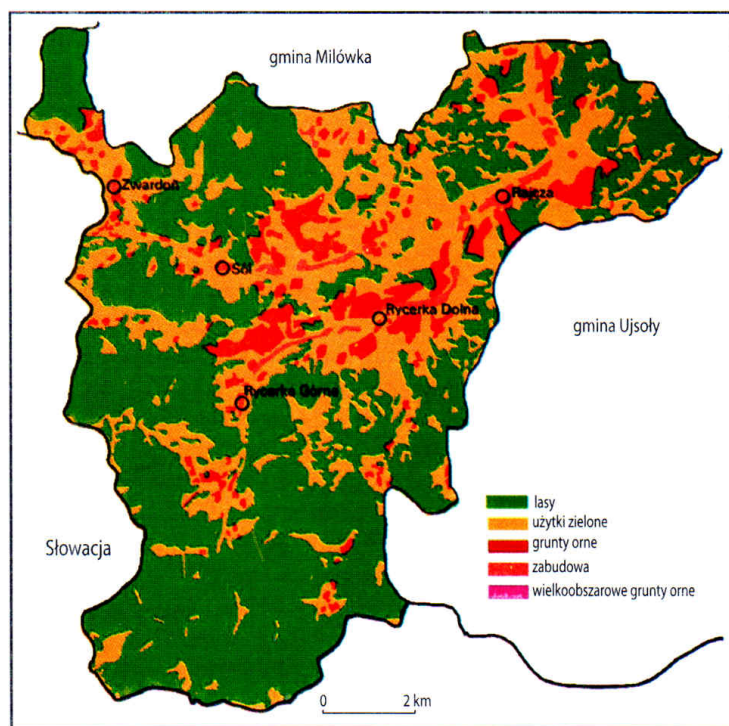
36,2% powierzchni pól zajmowało gleby zalecane pod użytki zielone. Pozostałe 4,6% powierzchni gruntów ornych przypadło na tereny uznane za rolniczo nieprzydatne – były to strome stoki (okolice Łysicy) lub tereny położone powyżej 650 m n.p.m., o ekspozycji południowej.

Użytki zielone pokrywały 34,2% powierzchni gminy. Pastwiska położone powyżej 750 m n.p.m. stanowiły 27,3% powierzchni użytków zielonych, 60,1% leżało w strefie 551–750 m n.p.m., pozostałe 12,6% zajmowało tereny na wysokości 451–550 m n.p.m.

Ryc. 40. Struktura pokrycia terenu gminy Rajcza w 1956 r.: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 40. Structure of land cover commune of Rajcza for year 1956: 1 – built-up area, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

Ryc. 41. Stan pokrycia terenu gminy Rajcza w 1956 r.: 1 – lasy, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – zabudowa, 5 – wielkoobszarowe grunty rolne.

Fig. 41. Land cover commune of Rajcza for 1956: 1 – forest, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – built-up area, 5 – large-scale arable land.

Wśród stoków, na których lokowano użytki zielone, dominowały te o nachyleniach od 12 do 17°; im było przypisane 38,9% ogółu użytków zielonych. 47,9% powierzchni łąk i pastwisk występowało w dolinach rzek i potoków oraz na łagodnych stokach, pozostałe 13,2% pokrywało tereny o nachyleniu przekraczającym 18°.

Ekspozycja stoków nie odgrywała większej roli w rozmieszczeniu łąk i pastwisk.

29,2% powierzchni użytków zielonych występowało na gruntach zaliczanych do 13 – owsiano-pastewnego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, 14,7% – 12 owsiano-ziemniaczanego górskiego, a kolejne 6% – na gruntach kompleksu 11–zbożowego górskiego.

Tereny te były położone w wyższych bądź bardziej stromych partiach stoków, nie nadających się do wykorzystania pod grunty orne. Obszary zaliczane do kompleksów glebowo-rolniczych 2z i 3z – użytków zielonych średnich, słabych i bardzo słabych – zajmowało 41,5% użytków zielonych. Świadczy to o próbie maksymalnego wykorzystania wszelkich dostępnych dla produkcji rolnej terenów. Do takiego wniosku uprawnia również fakt, że 8,6% powierzchni użytków zielonych zlokalizowano na gruntach uznanych za nieprzydatne dla rolnictwa, ze względu bądź na słabe gleby, bądź na zbyt duże nachylenie stoków.

Lasy zajmowały w 1956 roku 56,5% powierzchni gminy. 85,4% powierzchni lasów położone było powy-

żej 651 m n.p.m., 12,4% – na stromych stokach poziomu 551–650 m, a zaledwie 2,2% – poniżej 550 m n.p.m.

Obszary zalesione w prawie 42% pokrywały stoki o nachyleniu większym niż 17°, 35,5% lasów porastało zbocza o nachyleniu 12–17°, a tylko 22,6% – stoki łagodne i średnio nachylone. Stosunkowo najwięcej, bo aż 17,2% powierzchni leśnych porastało stoki o ekspozycji północnej, następnie 14,4% o północno-zachodniej. Stoki o ekspozycji północno-wschodniej i wschodniej zajmowało odpowiednio po 13,5% powierzchni lasów. Pozostałe 41,4% lasów rozmieszczone było równomiernie na stokach południowych, południowo-wschodnich, południowo-zachodnich i zachodnich.

Zabudowa pokrywająca 1,5% powierzchni gminy umiejscowiona była w dnach dolin rzek i potoków. Domy mieszkalne i zabudowania gospodarskie, zgrupowane były wzdłuż drogi. Poza większymi osadami takimi jak: Rajcza, Sól, Rycerka Dolna i Rycerka Górna, zaobserwowano także zabudowę rozproszoną głównie w wyższych partiach stoków – były to przysiółki Przegibek, Myto i Podściągłów.

Wnioski

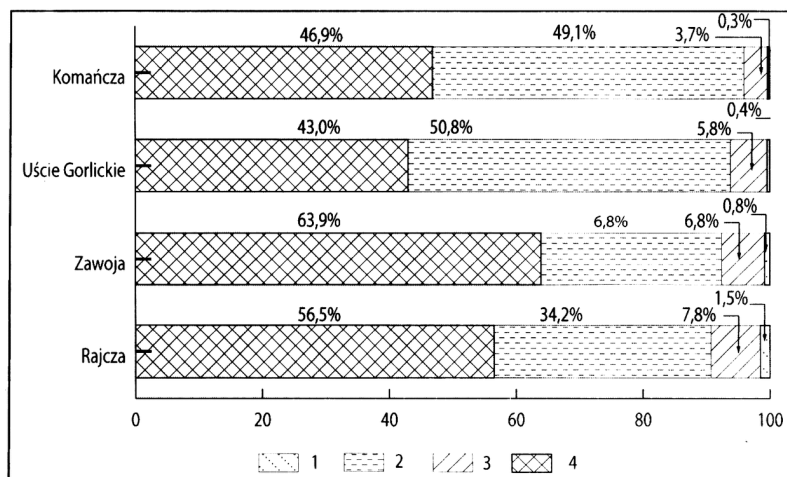
Pokrycie terenu omawianych gmin w analizowanym przekroju czasowym było zróżnicowane. Największe powierzchnie zajmowały lasy i użytki zielone. Widoczna jest wyraźna dominacja lasów w gminach Zawoja i Rajcza, gdzie stanowiły odpowiednio 63,9% i 56,5% całkowitej powierzchni gminy. Lasy pokrywały tereny najbardziej strome oraz szczytowe partie wzniesień, nieprzydatne pod uprawy i tylko w niewielu wypadkach wkraczały na najwyżej położone tereny użytków zielonych. W gminach Beskidów Wschodnich lasy nie miały już tak dominującej pozycji, zajmowały mniej niż połowę ogólnego areалу gmin Komańcza i Uście Gorlickie (tab.10).

Tabela 10. Udział poszczególnych kategorii w pokryciu terenu badanych gmin w latach 1952–56.

Table 10. Percentage of land cover classes in general area of communes in year 1952–56

Gmina Commune	% powierzchni zajmowany przez % of area occupied by			
	Lasy Forest	Użytki zielone Grassland	Grunty orne Arable land	Zabudowa Built-up area
Komańcza	46,9	49,1	3,7	0,3
Uście Gorlickie	43,0	50,8	5,8	0,4
Zawoja	63,9	28,5	6,8	0,8
Rajcza	56,5	34,2	7,8	1,5

Drugim ważnym typem pokrycia terenu omawianych gmin były użytki zielone. Dominowały one w Komańczy i Uściu Gorlickim (odpowiednio 49,1% i 50,8% ogólnej powierzchni). Łąki i pastwiska zajmowały głównie dna

Ryc. 42. Stan pokrycia terenu badanych gmin w latach 1952–56: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 42. Land cover area of analysed communes in years 1952–56: 1 – built-up area, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

dolin rzecznych oraz łagodne i średnio nachylone stoki, często z glebami odpowiednimi pod grunty orne. W Rajczy i Zawoi łąk i pastwisk było zdecydowanie mniej – zajmowały odpowiednio 28,5% i 43,2% powierzchni. Występowały na znacznych wysokościach, przy czym niżej położone i łagodne stoki zajmowały głównie łąki, natomiast wysoko położone tereny o znacznym nachyleniu wykorzystywano jako pastwiska.

Takie zróżnicowanie rozkładu omawianych kategorii pokrycia terenu wskazuje na znaczne różnice w sposobie gospodarowania w analizowanych gminach: w Zawoi i Rajczy należy określić go jako leśny, natomiast w gminach Komańcza i Uście Gorlickie można go nazwać pastwiskowo-leśnym.

Udział gruntów ornych w ogólnej powierzchni jest podobny we wszystkich gminach, tym niemniej przy ogólnie niskim udziale gruntów ornych w areale analizowanych gmin zaznacza się tendencja wzrostu powierzchni zajmowanej przez grunty orne ze wschodu na zachód: od 3,7% w Komańczy do 7,8% w Rajczy.

Powierzchnia zajęta przez zabudowę we wszystkich gminach w analizowanym przekroju czasowym jest niska i kształtuje się na poziomie od 0,3% w gminie Komańcza do 1,5% w gminie Rajcza (ryc. 42).

Stan pokrycia terenu badanych gmin w latach 1969–1974

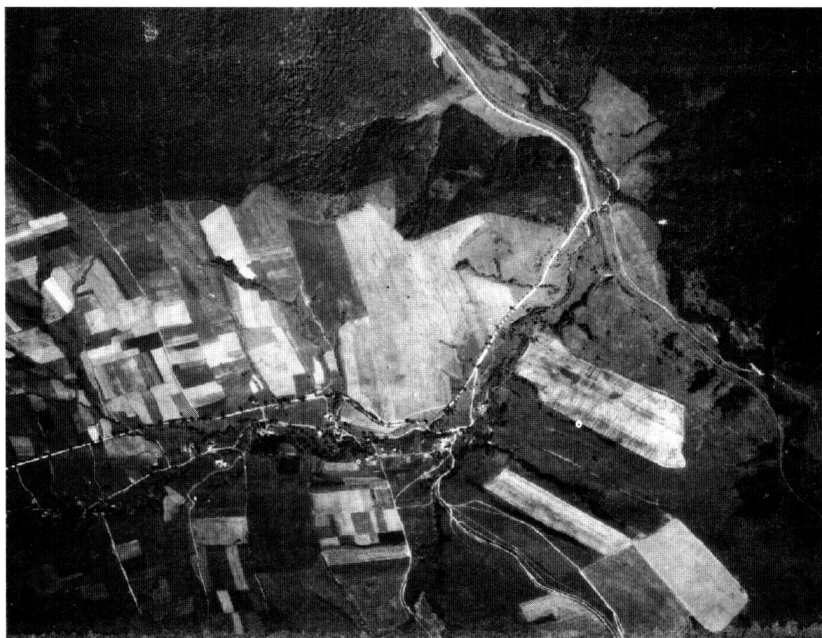
Kolejny przekrój czasowy przedstawia pokrycie terenu omawianych gmin w latach 1969–1974. Charakterystyka dotyczy okresu, a nie jednego roku,

ponieważ zdjęcia lotnicze poszczególnych gmin pochodzą z różnych lat.

Komańcza

Koniec lat 60. był dla Komańczy okresem dynamicznego rozwoju. W związku z trudnościami z zagospodarowaniem znacznych obszarów pozostawionych przez wysiedloną ludność wynikającymi z braku rąk do pracy, rząd przekazał część nie użytkowanych dotychczas terenów na rzecz Ministerstwa Sprawiedliwości. W wyniku tych działań na terenie gminy utworzono kilka zakładów karnych i działających przy nich gospodarstw pomocniczych (Nowy Łupków, Polany Surowicze, Szczawne). Więźniowie przebywający w ośrodkach resocjalizacyjnych zajmowali się uprawą gruntów tych gospodarstw.

W 1965 roku zakończono budowę Kombinatu Drzewnego w Rzepedzi oferującego dodatkowe miejsca pracy dla miejscowej ludności, a bazującego na surowcu drzewnym pozyskiwanym w okolicznych lasach; wpłynęło to na rozwój zabudowy, a także ubytek powierzchni zajmowanej przez dojrzałe drzewostany.

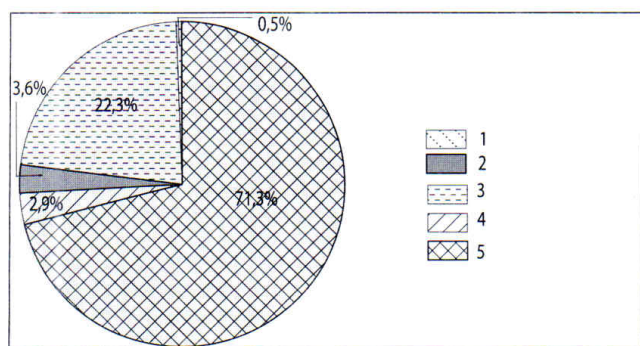

Ryc. 43. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Komańcza z 1969 r.

Fig. 43. Aerial photograph from year 1969 – of commune of Komańcza (part).

Zdjęcie lotnicze wykonane w roku 1969 przedstawia charakterystyczne dla gminy Komańcza użytkowanie terenu (ryc. 43).

Grunty orne rolników indywidualnych zajmowały w 1969 roku 2,9% powierzchni gminy (ryc. 45). Zlokalizowane były w okolicach: Rzepedzi, Turzańska, Wiśłoka Wielkiego, Komańczy i Radoszyc. W tych wsiach, II wojna światowa ani też wydarzenia powojenne nie przerwały indywidualnej gospodarki rolnej.

Ryc. 44. Struktura pokrycia terenu gminy Komańcza w 1969 r.: 1 – zabudowa, 2 – wielkoobszarowe grunty orne, 3 – użytki zielone, 4 – grunty orne, 5 – lasy.

Fig. 44. Structure of land cover commune of Komańcza for year 1969: 1 – built-up area, 2 – large-scale arable land, 3 – arable land, 4 – forest, 5 – grassland.

Pola uprawne w większości (66,2% powierzchni) położone były na wysokości nie większej niż 550 m n.p.m. Pozostałe 33,8% powierzchni gruntów ornych zajmowało tereny w przedziale 551–650 m n.p.m. 86,4% powierzchni pól uprawnych znajdowało się w dnach dolin rzecznych, na spłaszczeniach wierzchowinowych i łagodnych stokach, pozostałe 13,6% – na terenach o nachyleniu nie przekraczającym 17°.

Pod uprawę najchętniej wybierano stoki o ekspozycji południowo-wschodniej (22,8% powierzchni gruntów ornych). 14,4% miało ekspozycję wschodnią, a 13,8% – północno-zachodnią. Najmniej, bo tylko 6,7% powierzchni gruntów ornych było ulokowane na stokach północnych. Pozostałe 42,3% powierzchni pól uprawnych rozłożone było równomiernie na stokach o ekspozycji południowej, południowo-wschodniej, zachodniej i północno-zachodniej.

Grunty rolników indywidualnych w 62,1% zajmowały powierzchnie zaliczane do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego. 10,3% powierzchni należało do kompleksu 13 – owsiano-pastewnego górskiego, a 5,3% do 10 – pszennej górskiego. Kolejne 5% powierzchni pól uprawnych rolników indywidualnych zajmowało grunty zaliczane do 11 – zbożowego górskiego kompleksu glebowo-

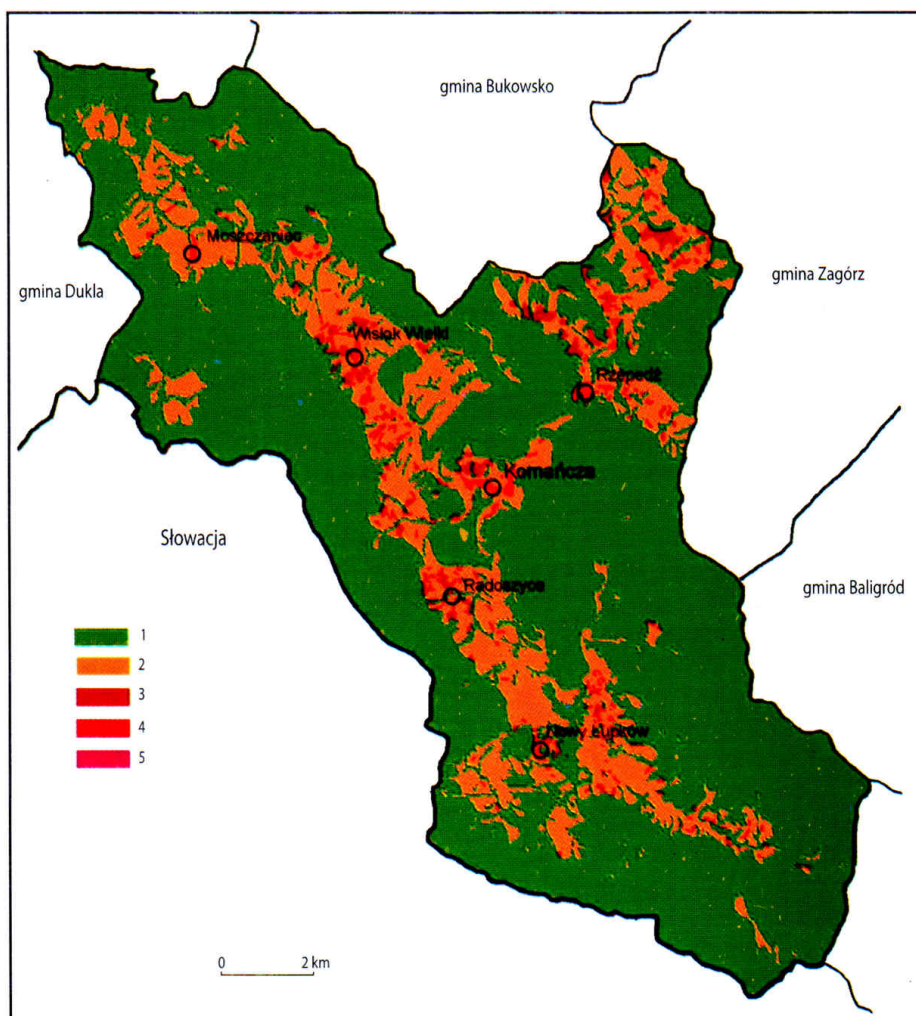
-rolniczego. Na terenach przydatnych pod użytki zielone ulokowano 17,3% powierzchni gruntów ornych.

Wielkoobszarowe grunty orne należące do PGR-ów i gospodarstw wiezienniczych zajmowały 3% powierzchni gminy. 93% powierzchni tych gruntów mieściło się w przedziale wysokości 451–650 m n.p.m., kolejne 4,3% powierzchni – na terenach poniżej 450 m n.p.m., a zaledwie 2,7% – powyżej 650 m n.p.m.

Pola uprawne będące własnością PGR zajmowały w 96,7% łagodne i średnio nachylone stoki pozostałe 3,3% – stoki o nachyleniu większym niż 12°.

Dominowały pola ekspozowane na północno-wschód (20,4% powierzchni gruntów PGR). Grunty orne na stokach wschodnich i zachodnich, obejmowały po 16,7% powierzchni pól należących do PGR-ów. Pozostałe 46,2% powierzchni gruntów wielkoobszarowych zajmowały grunty równomiernie rozłożone pomiędzy pozostałe kierunki ekspozycji.

67% powierzchni pól uprawnych należących do PGR zlokalizowane było na terenach zaliczanych do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, 10,3% – do 11 – zbożowego gór-

Ryc. 45. Stan pokrycia terenu gminy Komańcza w 1969 r.: 1 – lasy, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – zabudowa, 5 – wielkoobszarowe grunty orne.

Fig. 45. Land cover commune of Komańcza for 1969: 1 – forest, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – large-scale arable land, 5 – built-up area.

skiego, kolejne 2,7% – do kompleksu 13 – owsiano-pastewnego górskiego. Pozostałe 20% pokrywało tereny kompleksów glebowo-rolniczych 2z i 3z, zalecanych pod użytki zielone.

Użytki zielone zajmowały 22,3% powierzchni gminy. 84,1% powierzchni łąk i pastwisk zlokalizowane było na terenach położonych na wysokości 451–650 m n.p.m. 10,9% użytków zielonych położone było na terenach nie przekraczających wysokości 450 m n.p.m. Jedynie 5% powierzchni użytków zielonych obejmowało stoki położone powyżej 651 m n.p.m.

Użytki zielone w dnach dolin rzecznych na spłaszczeniach wierzchowinowych i łagodnych stokach obejmowały 86% powierzchni łąk i pastwisk. 12,5% powierzchni tych użytków zlokalizowane było na stokach o nachyleniu 12–17°, a jedynie 1,5% na terenach o nachyleniu większym niż 18°.

Ekspozycja stoków nie odgrywała znaczącej roli w rozmieszczeniu użytków zielonych.

Aż 54% powierzchni łąk i pastwisk zlokalizowane było na glebach brunatnych zaliczanych do 12-owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego. 4,3% użytków zielonych zajmowało grunty należące do kompleksu 10-pszenne górskego, a kolejne 5,4% – do 11-zbożowego górskiego. Tylko 35,8% powierzchni łąk i pastwisk położonych było na gruntach zalecanych pod użytki zielone. Pozostałe 0,5% powierzchni łąk i pastwisk znajdowało się na terenach sklasyfikowanych jako nieprzydatne dla rolnictwa.

Taki rozkład użytków wyraźnie ukazuje problemy z właściwym zagospodarowaniem terenów rolnych analizowanej gminy, wynikające głównie z braku siły roboczej oraz niewłaściwej polityki rolnej.

Tereny leśne stanowiły w 1969 roku aż 71,3% powierzchni gminy. 77,3% ich powierzchni zlokalizowane było powyżej 550 m n.p.m. 20,3% w strefie 451–550 m, a tereny o wysokości mniejszej niż 450 m n.p.m. porastało 2,4% powierzchni leśnych.

Lasy na łagodnych i średnio nachylonych stokach tworzyły 61,4% powierzchni leśnych. 9,2% lasów pokrywało stoki o nachyleniu większym niż 17°, pozostałe 29,4% – tereny o nachyleniu 12–17°.

Ekspozycja stoków nie odgrywała istotnej roli w rozmieszczeniu lasów.

Zabudowa w 1969 roku stanowiła 0,5% powierzchni gminy. Składały się na nią zabudowania właścicieli indywidualnych oraz kompleksy zabudowy PGR-owskiej, w skład których wchodziły osiedla pracownicze, magazyny i budynki gospodarcze. Obok Kombinatu Drzewnego w Rzepedzi w krótkim czasie wybudowano osiedle mieszkaniowe, szkołę, przedszkole oraz ośrodek kultury, co wpłynęło znacznie na przyrost powierzchni zajmowanej przez zabudowę.

Uście Gorlickie

W przeciwieństwie do Komańczy, w okolicy Uścia Gorlickiego przybyło i osiedliło się wielu osadników, głównie z przeludnionych obszarów województwa krakowskiego (Maryański, 1963). Najchętniej zajmowali oni północne obszary gminy, o warunkach środowiskowych sprzyjających rozwojowi rolnictwa. Pod koniec lat 50. i na początku 60. także wiele rodzin przesiedlonych na ziemię odzyskane powróciło do swoich dawnych gospodarstw. Wysiedleńcy wracali głównie do Blechnarki, Hańczowej, Zdyni i Leszczyn; stopniowo

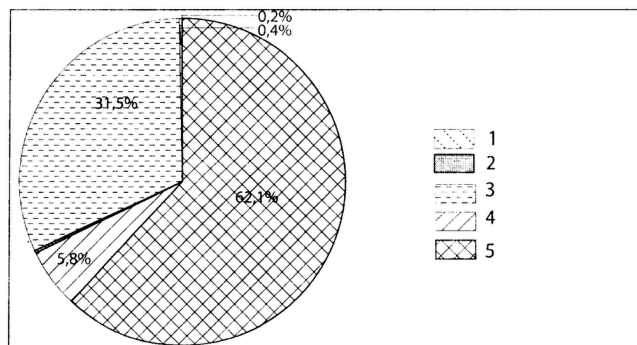
Ryc. 46. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Uście Gorlickie z 1974 r.

Fig. 46. Aerial photograph from year 1974 – of commune of Uście Gorlickie (part).

odbudowywali dawne domostwa oraz przygotowywali do wtórnego zagospodarowania tereny przez wiele lat nie użytkowane.

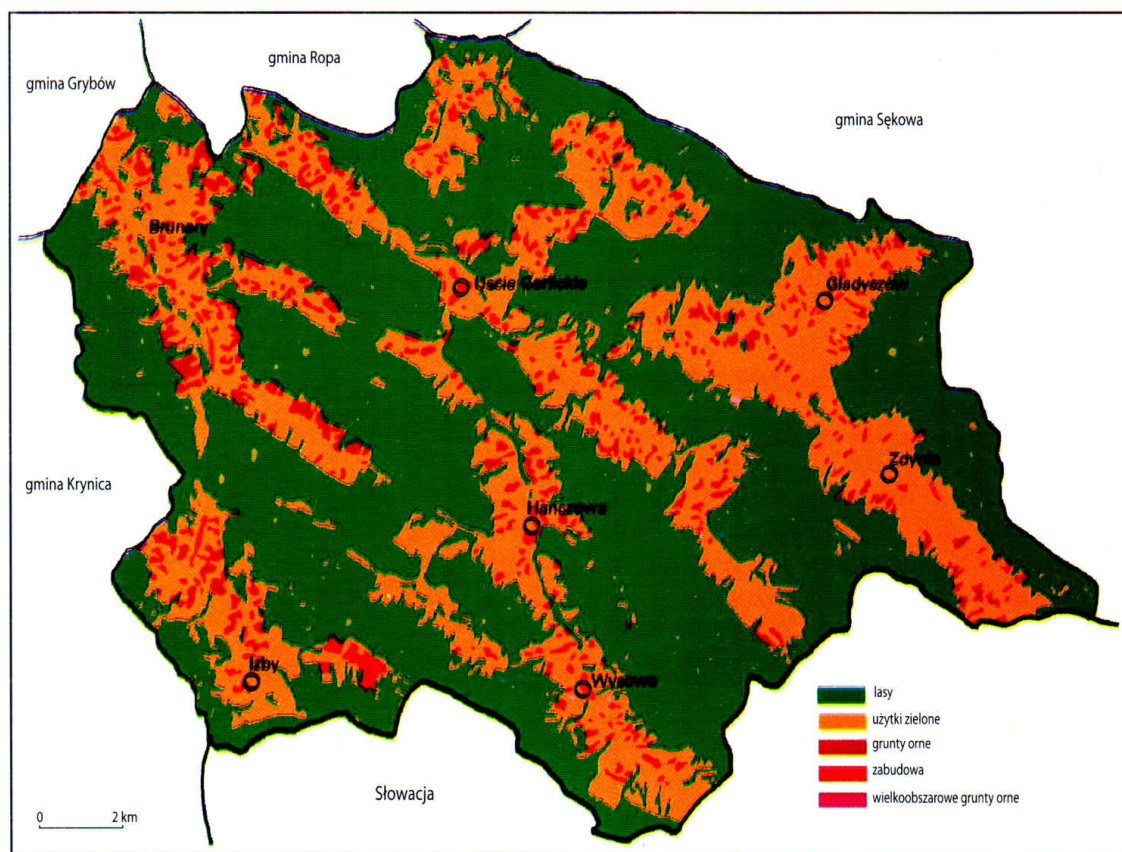
Charakterystycznym dla tego obszaru użytkowania terenu przedstawia zdjęcie lotnicze (ryc. 46) oraz ryciny 47 i 48.

Grunty orne należące do właścicieli indywidualnych zajmowały 5,8% całkowitej powierzchni gminy. 86,2% tych terenów położone było w strefie wysokościowej

Ryc. 47. Struktura pokrycia terenu gminy Uście Gorlickie w 1974 r.: 1 – zabudowa, 2 – wielkoobszarowe grunty orne, 3 – użytki zielone, 4 – grunty orne, 5 – lasy.

Fig. 47. Structure of land cover commune of Uście Gorlickie for year 1974: 1 – built-up area, 2 – large-scale arable lands, 3 – grassland, 4 – arable land, 5 – forest.

Ryc. 48. Stan pokrycia terenu gminy Uście Gorlickie w 1974 r.: 1 – lasy, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – zabudowa, 5 – wielkoobszarowe grunty orne.

Fig. 48. Land cover commune of Uście Gorlickie for 1974: 1 – forest, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – built-up areas, 5 – large-scale arable lands.

451–650 m n.p.m., reszta (13,8%) – poniżej 450 m n.p.m. (ryc. 47).

87,9% powierzchni pól uprawnych zajmowało łagodne i średnio nachylone stoki, pozostałe 12,1% pokrywało tereny o nachyleniu większym niż 11°, nie przekraczającym jednak 22°.

Ze względu na rusztowy układ wzniesień grunty orne zlokalizowane były głównie na stokach o ekspozycji południowo-zachodniej i północno-wschodniej (odpowiednio 20,9% i 19,4% arealu).

16,7% powierzchni stanowiły pola uprawne na stokach o wystawie zachodniej, najmniej zaś było pól na stokach wschodnich – 5,7% i północno-zachodnich – 6,5%. Pozostałe 30,8% powierzchni gruntów ornych rozmieszczone było równomiernie na stokach o ekspozycji południowej, wschodniej lub północnej.

59,5% powierzchni pól uprawnych położona była na glebach brunatnych zaliczanych do 12-owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, 23,7% – na gruntach zaliczanych do 11-zbożowego górskiego kompleksu, a 16,8% powierzchni gruntów ornych zajmowało tereny stosowne pod użytki zielone.

Grunty wielkoobszarowe odnotowano w 1974 roku jedynie w okolicy Bielicznej. Należały do stadniny koni w Izbach, podlegającej Państwowemu Przedsiębiorstwu Hodowli Zarodowej w Tyńcu i obejmowały 0,4% powierzchni gminy.

Użytki zielone stanowiły 31,5% powierzchni gminy. 81,1% arealu łąk i pastwisk było położonych na terenach o wysokości 451–650 m n.p.m., 15,8% – na 351–450 m, a zaledwie 3,1% – powyżej 651 m n.p.m. Łąki i pastwiska zajmowały przede wszystkim łagodne i średnio nachylone stoki (94,3% powierzchni), na stokach o nachyleniu większym niż 11° było ich tylko 5,7%.

Użytki zielone zajmowały głównie stoki o ekspozycji na północny-wschód i południowy-zachód – odpowiednio 19,9% i 18,6% ogólnej powierzchni. 15% powierzchni łąk i pastwisk zajmowało stoki o ekspozycji północnej, 14% zaś – o zachodniej. Najmniejszą powierzchnie zajmowały użytki zielone na stokach południowo-wschodnich – 5,3%. Pozostałe 27,2% powierzchni łąk i pastwisk rozmieszczone było równomiernie na stokach o ekspozycji południowej, wschodniej i północno-zachodniej.

52,4% powierzchni użytków zielonych ulokowano na gruntach należących do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, 15,6% – do kompleksu 11 – zbożowego górskiego. Jedynie 31,2% terenów omawianej kategorii stanowiły gleby kompleksów 2z i 3z. 0,8% powierzchni łąk i pastwisk grunty uznane za nieprzydatne dla rolnictwa.

Lasy zajmowały w 1974 roku 62,1% obszaru gminy. 70,8% powierzchni kompleksów leśnych pokrywało

tereny położone powyżej 551 m n.p.m., 26% było w przedziale 451–550 m, pozostałe zaś 3,2% rosło poniżej 450 m n.p.m.

Aż 55,8% powierzchni lasów porastało łagodne i średnio nachylone stoki, 28% – stoki o nachyleniu 12–17°. Pozostałe 16,2% powierzchni leśnych zajmowało stoki strome o nachyleniu ponad 18°. Tak znaczny odsetek lasów występujących na łagodnych stokach i w dolinach rzecznych w dużej mierze spowodowany był intensywną sukcesją na grunty porolne nie użytkowane przez wiele lat.

Ekspozycja stoków nie miała większego znaczenia dla rozmieszczenia lasów.

Powierzchnia zajmowana przez zabudowę w gminie Uście Gorlickie nie uległa zmianie; odbudowano część budynków zniszczonych w czasie wojny i okresie powojennym, lub na ich miejscu wybudowano nowe. W 1974 roku powierzchnia zajęta przez zabudowę wynosiła 0,4% całkowitej powierzchni gminy i była skupiona wokół głównych ośrodków osadniczych: Uścia Gorlickiego, Hańczowej, Wysowej, Gładyszowa, Banicy i Śnietnicy.

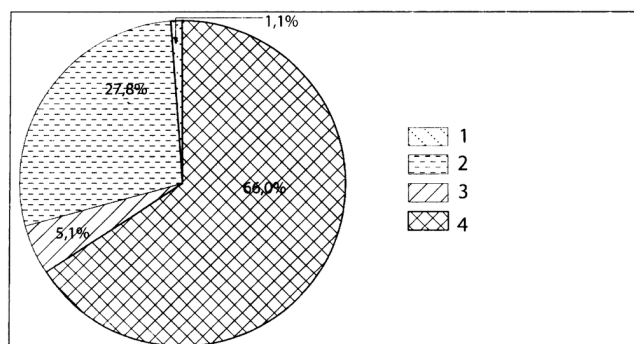
Zawoja

Okolice Zawoi, w związku z wyjątkowymi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi (Babiogórski Park Narodowy) oraz stosunkowo dogodnym dojazdem, stały się idealnym terenem do budowy zakładowych domów wczasowych i ośrodków wypoczynkowych, co spowodowało przyrost zabudowy, związany głównie z rozwojem turystyki uspołecznionej.

Intensywny rozwój turystyki miał również znaczący wpływ na gospodarkę gminy – powstające ośrodki wypoczynkowe, działające praktycznie przez cały rok,

oferowały miejscowej ludności nowe miejsca pracy, dając dodatkowe źródło utrzymania.

Grunty orne zajmowały w 1974 roku 5,1% powierzchni gminy i były zlokalizowane we wszystkich piętrach wysokościowych: 50,2% w strefie 551–750 m, 37,7% – pomiędzy 451 m n.p.m. a 550 m n.p.m. Powyżej 750 m usytuowanych było 9,7% gruntów ornych, należących głównie do mieszkańców wyżej położonych przysiółków. Najmniejszy odsetek – 2,4% – stanowiły pola uprawne położone na wysokości mniejszej niż 450 m n.p.m.

Ryc. 50. Struktura pokrycia terenu gminy Zawoja w 1974 r.: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 50. Structure of land cover commune of Zawoja for year 1974: 1 – built-up area, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

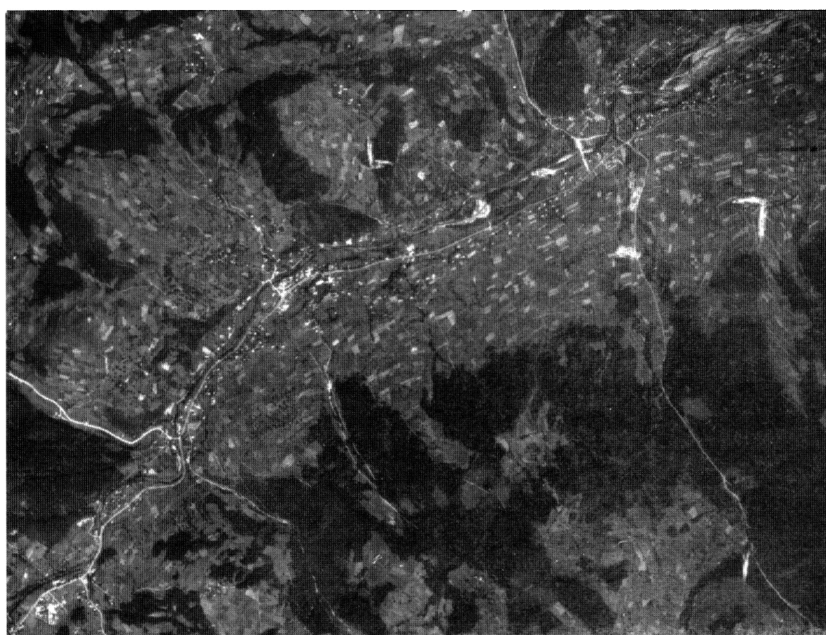
Ponad 72,5% powierzchni gruntów ornych zajmowało łagodne i średnio nachylone stoki. Tereny o nachyleniu od 12 do 17° zajmowało 23,4% gruntów ornych, a stoki o nachyleniu przekraczającym 18° – 4,1%.

Rycina 49, przedstawia fragment gminy Zawoja z charakterystycznym dla niej użytkowaniem terenu.

Grunty orne lokowano przede wszystkim na stokach o wystawie północnej (30,7%). Umieszczone na stokach północno-wschodnich i północno-zachodnich grunty orne stanowiły odpowiednio 14,5% i 14,2% powierzchni pól uprawnych, a na zboczach południowo-wschodnich i wschodnich – 10,4% i 10% powierzchni. Najmniejsze powierzchnie zajmowały pola uprawne na stokach o ekspozycji południowo-zachodniej – 2,8%, południowej – 8,5% i zachodniej – 8,9%.

Strukturę pokrycia terenu gminy Zawoja w 1974 r. obrazuje rycina 50, zaś stan pokrycia terenu – rycina 51.

57,2% powierzchni gruntów ornych zlokalizowane było na glebach brunatnych należących do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego. 9,9% powierzchni pól uprawnych obejmowało grunty należące do kompleksu 11 – zbożowego górskiego, a 28,1% terenów zaliczanych do

Ryc. 49. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Zawoja z 1974 r.

Fig. 49. Aerial photograph from year 1974 – of commune of Zawoja (part).

kompleksów glebowo-rolniczych 2z i 3z, polecanych pod użytki zielone. Aż 4,8% powierzchni gruntów ornych zlokalizowane było na najsłabszych bądź najbardziej uciążliwych dla uprawy glebach, zakwalifikowanych jako nieprzydatne do celów rolniczych.

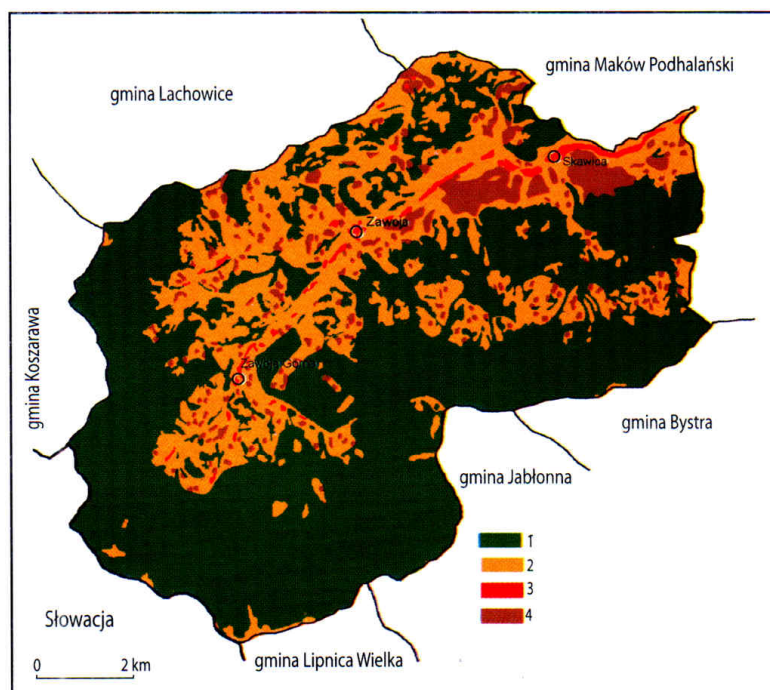
Użytki zielone zajmowały 27,8% powierzchni gminy. 82% powierzchni łąk i pastwisk położone było na wysokości ponad 550 m n.p.m., pozostałe 18% – w przedziale 351–550 m n.p.m.

65,6% powierzchni łąk i pastwisk zlokalizowane było w dnach dolin rzecznych i na łagodnych stokach. Tereny o nachyleniu od 12 do 17° pokrywało 23,4% powierzchni użytków zielonych. 11% powierzchni łąk

i 3z, zaś 12,8% powierzchni obejmowało grunty najsłabsze, potencjalnie nieprzydatne dla rolnictwa.

Lasy stanowiły 66% powierzchni gminy. 86,7% ich arealu porastały tereny położone powyżej 651 m n.p.m. 11,7% znajdowało się w strefie wysokościowej 55–650 m n.p.m., a jedynie 1,6% – poniżej 550 m n.p.m.

Najwięcej, bo aż 40,8% powierzchni leśnych odnotowano na stokach, których nachylenie przekraczało 18°. Kompleksy leśne porastające stoki o nachyleniu od 12 do 17° stanowiły 37,6% ogółu powierzchni leśnych, zaś na łagodnych i średnio nachylonych stokach – 21,6%. Ekspozycja stoków nie odgrywała znaczącej roli w rozmieszczeniu kompleksów leśnych.

Ryc. 51. Stan pokrycia terenu gminy Zawoja w 1974 r.: 1 – lasy, 2 – użytki zielone, 3 – zabudowa, 4 – grunty orne.

Fig. 51. Land cover commune of Zawoja for 1974: 1 – forest, 2 – grassland, 3 – built-up areas, 4 – arable land.

i pastwisk zlokalizowane było na stokach o nachyleniu przekraczającym 18°.

Wśród stoków pod użytkami zielonymi dominowała wystawa północna (18,8% powierzchni). Najmniejsze były powierzchnie łąk i pastwisk na stokach południowo-zachodnich – 5,4%, południowych – 7% i zachodnich – 8,9%. Pozostałe 59,9% powierzchni użytków zielonych było równomiernie rozmieszczone na stokach o ekspozycji: północno-wschodniej, południowo-wschodniej, wschodniej i północno-wschodniej.

41% łąk i pastwisk pokrywały grunty zaliczane do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego. 1,3% powierzchni użytków zielonych obejmowało tereny stosunkowo urodzajne, zakwalifikowane jako kompleks 3 – pszenny wadliwy, a 1,8% – obszar kompleksu 11 – zbożowego górskiego.

43,1% powierzchni użytków zielonych położonych było na gruntach kompleksów glebowo-rolniczych 2z

Rajcza

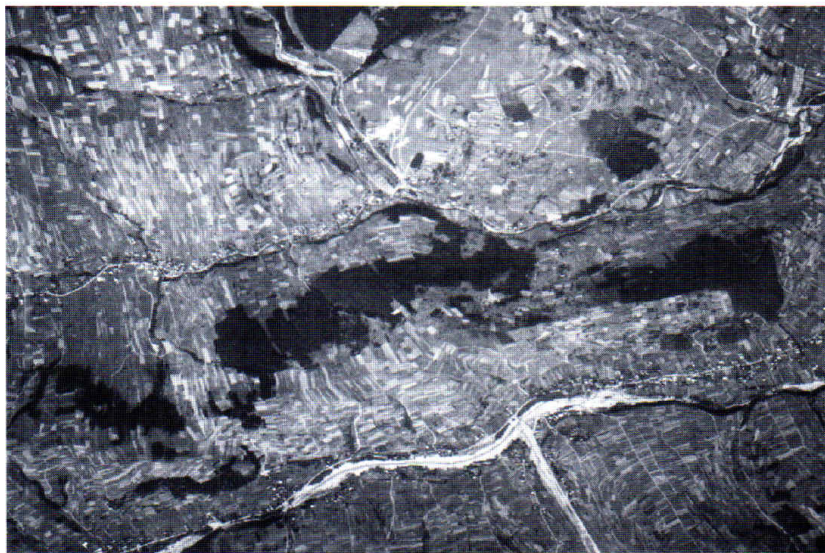
W gminie Rajcza w końcu lat 60. i początku 70. nastąpił znaczny przyrost powierzchni zajętej przez zabudowę. Zjawisko to było związane z dynamicznym rozwojem gminy: znacznym przyrostem liczby ludności, tworzeniem nowych miejsc noclegowych dla przybywających turystów, jak również obecnością pracowniczych ośrodków wczasowych i kolonijnych. Rycina 52 przedstawia charakterystyczne dla obszaru gminy użytkowanie terenu.

Grunty orne pokrywały w 1974 roku 5,4% gminy. 76,8% ich powierzchni zajmowały tereny na wysokości 551–750 m n.p.m., kolejne 13,7% zlokalizowane było powyżej 750 m n.p.m. Tylko 9,5% stanowiły grunty orne poniżej 550 m n.p.m.

Ponad 76,1% powierzchni gruntów ornych pokrywało stoki o nachyleniu od 7 do 18°. Grunty orne położone w dolinach rzek i na łagodnych zboczach (do 6°) stanowiły 13% ogólnej powierzchni. Pozostałe 10,9% pól uprawnych położone było na stokach o nachyleniu przekraczającym 17°.

Grunty orne zajmowały najczęściej tereny o wystawie południowo-wschodniej oraz wschodniej (odpowiednio 16,7% i 15,8% całkowitej powierzchni pól gminy). Najmniejszą część powierzchni zajmowały grunty na stokach o ekspozycji południowo-zachodniej – 7,5% oraz zachodniej – 8,9%. 51,1% powierzchni gruntów ornych było rozmieszczone równomiernie na stokach o pozostałych ekspozycjach.

Podłożem 39,8% powierzchni gruntów ornych były gleby brunatne zaliczane do 13 – owsiano-pastewnego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego. 26,7% powierzchni pól uprawnych obejmowało ziemie kompleksu 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego, 4,8% – kompleksu 11 – zbożowego górskiego. 22,5% omawianych użytków rolnych pokrywało tereny zaliczane do kompleksów glebowo-rolniczych 2z i 3z. Pozostałe 6,2% powierzchni pól uprawnych położone było na gruntach potencjalnie nieprzydatnych dla rolnictwa.

Ryc. 52. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Rajcza z 1974 r.

Fig. 52. Aerial photograph from year 1974 – of commune of Rajcza (part)

Użytki zielone pokrywały w omawianym okresie 32,1% powierzchni gminy. 62,6% łąk i pastwisk zajmowało tereny położone w strefie wysokościowej 55–750 m n.p.m., 23,5% – obszary powyżej 750 m n.p.m., a poniżej 550 m n.p.m. leżało tylko 13,9% powierzchni użytków zielonych.

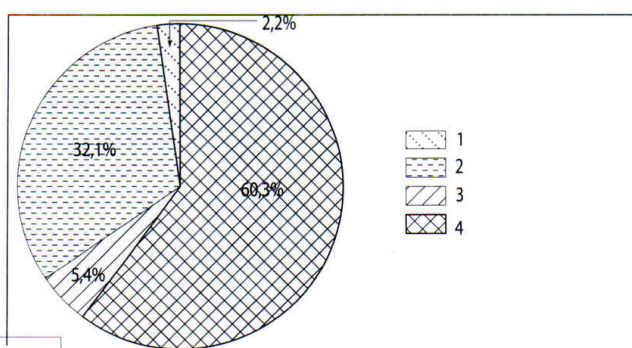
50,1% powierzchni łąk i pastwisk pokrywało łagodne i średnio nachylone stoki. Tereny o nachyleniu od 12 do 17° zajmowały 38,3% powierzchni użytków zielonych. Najbardziej strome stoki, z nachyleniem > 18°,

pokrywało jedynie 11,6% powierzchni łąk i pastwisk.

Ekspozycja stoków nie odegrała większej roli w rozmieszczeniu użytków zielonych. W omawianym okresie, 27% powierzchni łąk i pastwisk zajmowało grunty zaliczane do 13 – owsiano-pastewnego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, 17% – tereny kompleksu 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego, a 6,4% porastało grunty kompleksu 11 – zbożowego górskiego.

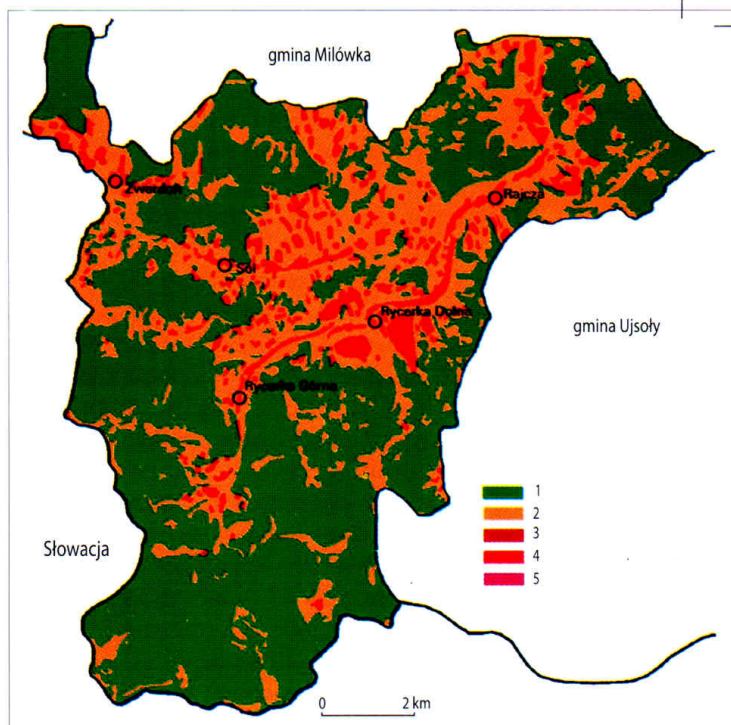
Na glebach optymalnych dla użytków zielonych występowało jedynie 42% powierzchni łąk i pastwisk, 7,6% powierzchni tych użytków pokrywało tereny uznane za nieprzydatne dla rolnictwa.

Lasy stanowiły 60,3% powierzchni gminy. 84,3% ich powierzchni przypadało na tereny powyżej 651 m n.p.m.,

Ryc. 53. Struktura pokrycia terenu gminy Rajcza w 1974 r.: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 53. Structure of land cover commune of Rajcza for year 1974: 1 – built-up areas, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

Ryc. 54. Stan pokrycia terenu gminy Rajcza w 1974 r.: 1 – lasy, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – zabudowa, 5 – wielkoobszarowe grunty orne.

Fig. 54. Land cover commune of Rajcza for 1974: 1 – forest, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – built-up area, 5 – large-scale arable land.

a pozostałe 15,7% – na wysokości 451–650 m n.p.m. 41,1% powierzchni leśnych porastało stoki o nachyleniu przekraczającym 18°. Kompleksy lasów i zadrzewień położonych na łagodnych i średnio nachylonych stokach stanowiły 23% powierzchni leśnych. Pozostałe 35,9% powierzchni lasów zajmowało stoki o nachyleniu 12–17°.

Ekspozycja stoków nie wpływała na rozmieszczenie powierzchni leśnych.

Zabudowa pokrywała w 1974 roku 2,2% powierzchni gminy. Zlokalizowana była w dnach głównych dolin, a znaczny przyrost powierzchni przez nią zajmowanej był spowodowany dynamicznym rozwojem turystyki i przemysłu. Rozwój ten stwarzał dodatkowe miejsca zatrudnienia miejscowej ludności, zapobiegające migracji zarobkowej

Wnioski

W omawianym okresie zauważono postępujące zróżnicowanie sytuacji gospodarczej omawianych jednostek.

Gminy zachodnie w dalszym ciągu borykały się z problemami przeludnienia, spadku opłacalności rolnictwa i powiązaną z tym zmianą struktury zawodowej miejscowej ludności (dwuzawodowość, rezygnacja z rolnictwa jako jedyne źródła utrzymania).

Areal gruntów ornych w omawianych gminach uległ zmniejszeniu i stanowił 5,1% powierzchni gminy Zawoja i 5,4% powierzchni gminy Rajcza (tab.11). Omawiane grunty zlokalizowane były w pobliżu większych osad, głównie na łagodnych i średnio nachylnych stokach. Rozwój turystyki i związanej z nią bazy noclegowo-wypoczynkowej, a także wzrost populacji mieszkańców omawianych gmin był przyczyną wzrostu powierzchni zajmowanej przez zabudowę do wielkości 1,1% w Zawoi i 2,2% w Rajczy.

W gminach wschodnich, pomimo intensywnej akcji osiedleńczej prowadzonej w latach 50. i 60. (Michna,

1995) oraz wprowadzania form gospodarki wielkoobszarowej (PGR-y i Spółdzielnie Produkcyjne) znaczne powierzchnie przedwojennych gruntów ornych pozostały niezagospodarowane lub były sporadycznie użytkowane jako łąki i pastwiska zajmujące w gminach Komańcza i Uście Gorlickie odpowiednio 22,3% i 31,5% ich powierzchni. Większość terenów znajdowała się w gestii Państwowego Funduszu Ziemi, który przeznaczył ją dla nowo powstających PGR-ów (Osławica, Czystogarb) i Spółdzielni Produkcyjnych. Również Lasom Państwowym przyznano znaczne tereny w celu ich zalesienia. Inną formą zagospodarowania gruntów PFZ było ich wydzierżawienie rolnikom indywidualnym.

Lasy pokrywały 71,3% gminy Komańcza i 62,1% gminy Uście Gorlickie. Kompleksy leśne pokrywały nie tylko strome i wysoko położone partie stoków, ale także dna dolin rzecznych i łagodne stoki z glebami odpowiednimi dla gruntów ornych, co wskazuje na zdecydowanie nieodpowiednie zagospodarowanie omawianego obszaru.

Powierzchnia zajmowana przez pola uprawne wynosiła 5,9% powierzchni gminy Komańcza i 6% gminy Uście Gorlickie. Wzrost powierzchni zajmowanej przez grunty orne związany był w Uściu Gorlickim z intensyfikacją akcji osadniczej i powrotami ludności wysiedlonej w 1947 roku, w Komańczy zaś ów przyrost w znacznym stopniu był implikowany działalnością PGR i intensywnym zagospodarowaniem przejętych przez nie terenów.

Z nowym osadnictwem, rozbudową zaplecza gospodarczego Państwowych Gospodarstw Rolnych oraz powstaniem Zakładów Drzewnych w Rzepedzi związany był niewielki przyrost powierzchni zabudowy odnotowany w gminie Komańcza (do 0,5% powierzchni gminy w roku 1969). W Uściu Gorlickim w porównaniu z rokiem 1956 nie odnotowano przyrostu powierzchni zabudowanej – stanowiła ona 0,4% całkowitej powierzchni gminy. Pokrycie terenu w poszczególnych gminach przedstawiono jest na rycinie 55.

Pokrycie terenu badanych gmin w latach 1995–1999

Obraz analizowanych gmin w ostatnim z omawianych przekrojów czasowych – II połowie lat 90. – uwzględnia już pierwsze zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym związane z przemianami ustrojowymi, jakie nastąpiły w tym okresie.

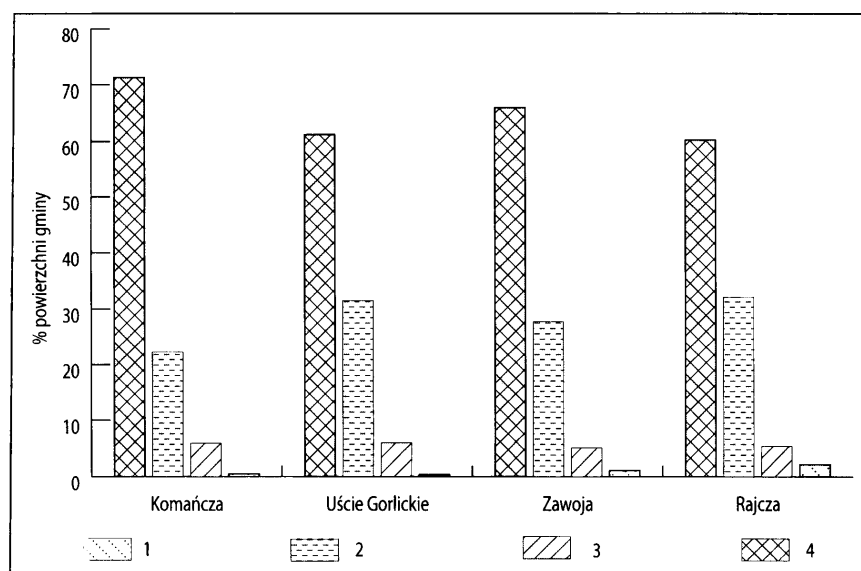
Komańcza

Początek lat 90. był na terenie gminy Komańcza okresem drastycz-

Tabela 11. Udział poszczególnych kategorii pokrycia terenu w latach 1969–1974.

Table 11. Percentage of land cover classes in general area of communes in year 1969–74

Gmina Commune	% powierzchni zajmowany przez % of area occupied by			
	Lasy Forest	Użytki zielone Grassland	Grunty orne Arable land	Zabudowa Built-up area
Komańcza	71,3	22,3	5,9	0,5
Uście Gorlickie	62,1	31,5	6,0	0,4
Zawoja	66,0	27,8	5,1	1,1
Rajcza	60,3	32,1	5,4	2,2

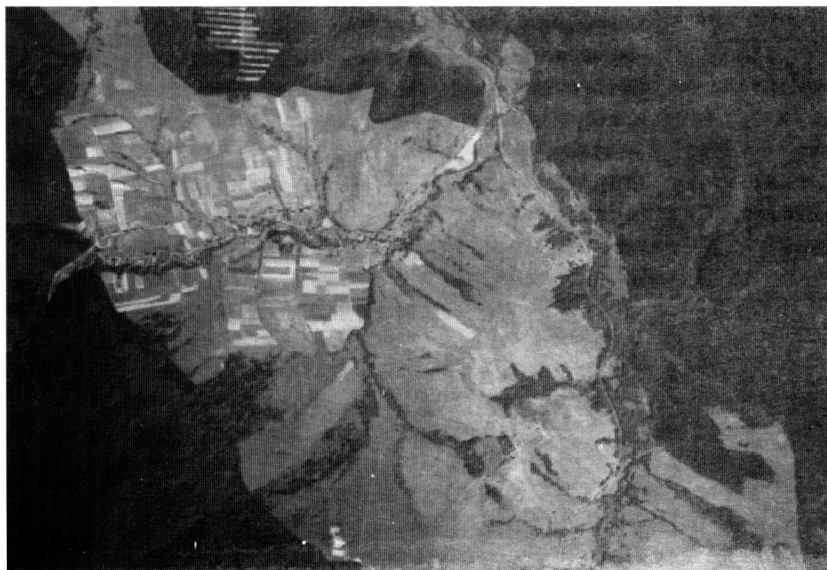

Ryc.55. Stan pokrycia terenu badanych gmin w latach 1969–1974: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 55. Land cover area of analysed communes in years 1969–74: 1 – built-up areas, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

nych przemian gospodarczych związanych z prywatyzacją Państwowych Gospodarstw Rolnych i pogłębiającym się kryzysem w rolnictwie. Przemiany te znalazły swe odzwierciedlenie w zmianach pokrycia terenu.

Zabudowa zajmowała w 1995 roku 0,5% terenu gminy. Brak zauważalnego przyrostu zajmowanej przez nią powierzchni, który powinien podążać za wzrostem liczby ludności, należy wiązać z likwidacją w 1995 roku Państwowych Gospodarstw Rolnych, a co za tym idzie wyburzeniem części budynków do nich należących.

Ryc. 56. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Komańcza z 1995 r.

Fig. 56. Aerial photograph from year 1995 – of commune of Komańcza (part).

W okresie poprzedzającym ogłoszenie upadłości stopniowo rezygnowano z części budynków, które powoli popadały w ruinę. W tym samym czasie rozbudowywały się większe ośrodki osadnicze: Rzepedź, Komańcza, Radoszyce. W miejsce starych, drewnianych zabudowań stawiano nowe, murowane domy mieszkalne i budynki gospodarcze, szczególnie wypełniając luki w zwartej strukturze zabudowy omawianych wsi.

Rycina 56 przedstawia fragment gminy Komańcza z charakterystycznym dla tego obszaru użytkowaniem terenu.

Grunty orne, składające się w całości z pól uprawnych rolników indywidualnych, zajmowały w 1995 roku 2,4% całkowitej powierzchni gminy (ryc. 57).

Były one zlokalizowane w okolicach większych wsi: Radoszyc, Komańczy, Czystogarbu, Rzepedzi (starej części wioski), Turzańska i Szczawnego. 61,1% powierzchni gruntów ornych było ułożone na wysokości nie większej niż 550 m n.p.m. Pozostałe 38,9% rozmieszczono w strefie wysokościowej 551–650 m n.p.m.

Aż 56% powierzchni gruntów ornych zlokalizowane było w dnach dolin rzecznych i na łagodnych stokach. Kolejne 36% powierzchni pól uprawnych zajmowało stoki o nachyleniu od 6 do 11°, a jedynie 8% – stoki o nachyleniu od 12 do 17°. Preferowane pod grunty orne były stoki o ekspozycji południowo-zachodniej

i wschodniej, na których położone było odpowiednio 16,9% i 16,4% całkowitej powierzchni tych gruntów. 14,1% powierzchni pól uprawnych zajmowało stoki o wystawie północno-wschodniej. Udział stoków o ekspozycji: południowej, południowo-wschodniej, zachodniej, północno-zachodniej i północnej był mniej więcej jednakowy; łącznie stanowiły one 52,6% gruntów ornych.

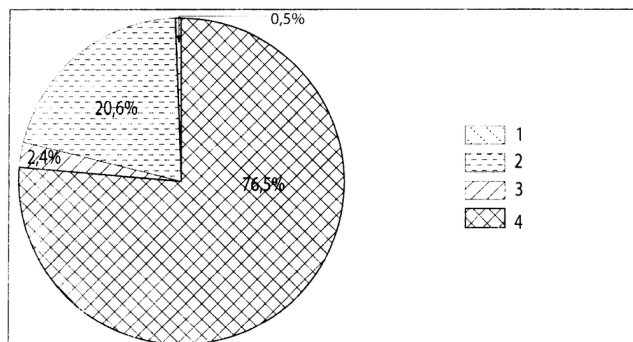
65,2% powierzchni gruntów ornych było zlokalizowane na terenach zaliczanych do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego. 5,5% pól uprawnych pokrywało grunty zaliczane do 11 – zbożowego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, a 5,3% – tereny kompleksu 13 – owsiano-pastewnego górskiego. Aż 24% powierzchni gruntów ornych zlokalizowane było na gruntach należących do kompleksów glebowo-rolniczych 2z i 3z.

Użytki zielone pokrywały w 1995 roku 20,6% terenu gminy. 87,7% ich powierzchni zlokalizowane było w strefie wysokościowej 451–650 m n.p.m. 9,3% powierzchni użytków zielonych zajmowało obszary, których wysokość nie przekraczała 450 m n.p.m. Jedynie 3% powierzchni użytków zielonych położone było powyżej 650 m n.p.m., były to łąki i pastwiska na spłaszczeniach wierzchowinowych.

88,8% powierzchni użytków zielonych pokrywało łagodne i średnio nachylone stoki, zaś 10,4% – stoki o nachyleniu 12–17°. Jedynie 0,8% powierzchni łąk i pastwisk porastało tereny o nachyleniu większym niż 17°.

Ekspozycja stoków nie odgrywała większej roli w rozkładzie użytków zielonych.

53,5% powierzchni użytków zielonych pokrywało tereny klasyfikowane jako nadające się pod uprawę zbóż i roślin okopowych (12 – owsiano-ziemniaczany górski kompleks glebowo-rolniczy). 6,6% powierzchni

Ryc. 57. Struktura pokrycia terenu gminy Komańcza w 1995 r.: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 57. Structure of land cover commune of Komańcza for year 1995: 1 – built-up area, 2 – grassland, 3 – arable land, 4 – forest.

łąk i pastwisk porastały grunty zaliczane do kompleksu 13 – pastewnego górskiego, a 5,6% tych terenów – do 11 – zbożowego górskiego.

2% powierzchni użytków zielonych porastały grunty zakwalifikowane jako kompleks 10 – psenny górski. Pozostałe 32,3% powierzchni łąk i pastwisk umieszczone było na gruntach zalecanych pod użytki zielone.

Lasy stanowiły 76,5% powierzchni gminy. Aż 75,3% powierzchni kompleksów leśnych porastały tereny położone powyżej 550 m n.p.m., pokrywając zwartym

Uście Gorlickie

Lata 80. i 90. były na terenie gminy Uście Gorlickie okresem dynamicznych zmian zagospodarowania. Przemiany polityczno-gospodarcze doprowadziły do prywatyzacji gospodarstw hodowlanych działających na terenie gminy (Regetów, Gładyszów, Izby) i rozwiązania spółdzielni produkcyjnej. Należące do omawianych gospodarstw grunty sprywatyzowano i sprzedano indywidualnym inwestorom.

Użytkowanie terenu charakterystyczne dla tego obszaru przedstawia rycina 59.

W roku 1999 zabudowa stanowiła 0,9% powierzchni gminy Uście Gorlickie, przyrost powierzchni zajmowanej przez zabudowę związany był z rozwojem głównych ośrodków osadniczych: Uścia Gorlickiego, Gładyszowa, Hańczowej, Bartnego i Banicy, a także dynamicznym rozwojem infrastruktury turystycznej.

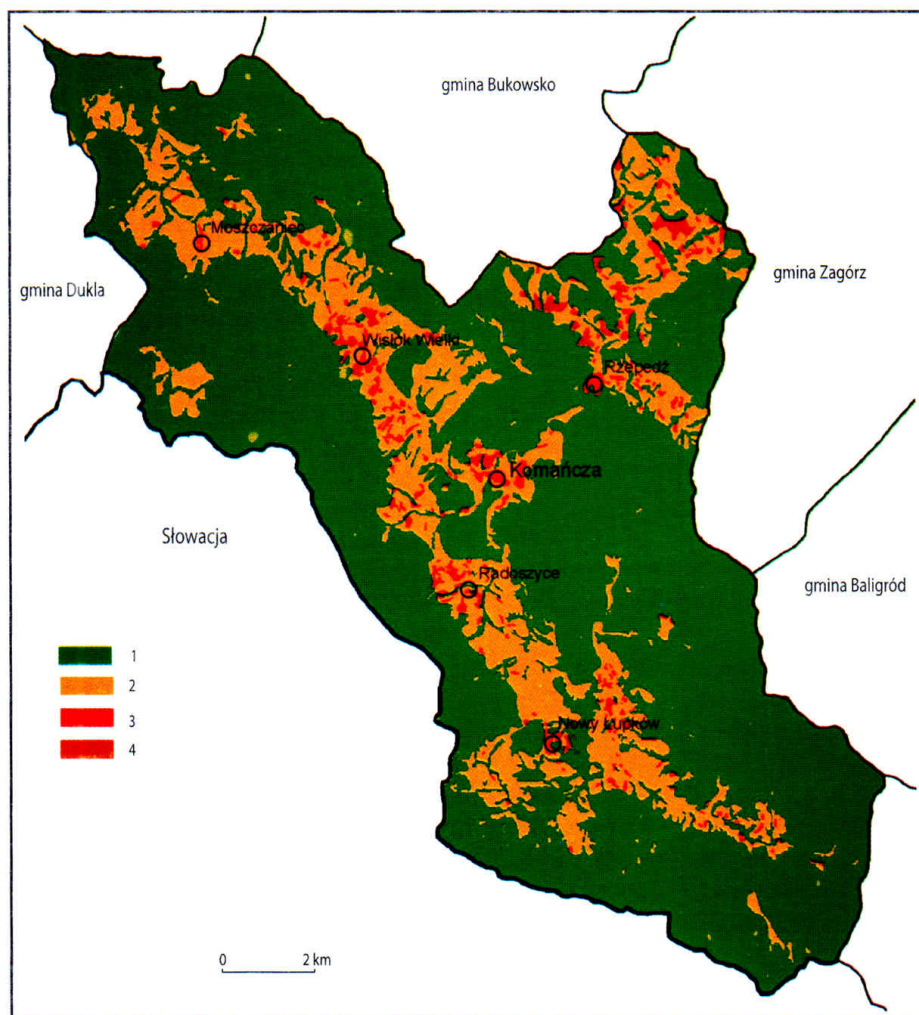
Grunty orne zajmowały w 1997 roku 3,1% powierzchni gminy, skoncentrowane były w okolicy gęsto zaludnionych wsi: Brunary, Jaśkowa, Czarna, Śnietnica, Stawisza oraz Gładyszów (ryc. 60). 83,8% powierzchni pól uprawnych zlokalizowane było na wysokości 351–550 m n.p.m., pozostałe 16,2% stanowiły grunty położone w przedziale wysokości 551–650 m n.p.m.

Aż 92,3% powierzchni gruntów ornych położone było na łagodnych i średnio nachylonych stokach, pozostałe 7,7% – na stokach o nachyleniu 12–17°.

Analizowane grunty lokowano głównie na zboczach o ekspozycji południowo-zachodniej i zachodniej (odpowiednio 24,2% i 19% całkowitej powierzchni) 13,8% powierzchni pól uprawnych zajmowało stoki o ekspozycji południowej.

Najmniej gruntów ornych odnotowano na terenach o ekspozycji południowo-wschodniej (5,6%) i wschodniej (7,1%). Pozostałe 30,3% powierzchni gruntów ornych było w miarę proporcjonalnie rozłożone na stoki o ekspozycji: północnej, północno-wschodniej i północno-zachodniej.

Na 45% gruntów ornych zajęto gleby brunatne zaliczane do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego. Kolejne 38% – to tereny sklasyfikowane jako kompleks 11 – zbożowy górski.

Ryc. 58. Stan pokrycia terenu gminy Komańcza w 1995 r.: 1 – lasy, 2 – użytki zielone, 3 – zabudowa, 4 – grunty orne.

Fig. 58. Land cover commune of Komańcza for 1995.: 1 – forest, 2 – grassland, 3 – built-up area, 4 – arable land.

kobiercem najwyższe wzniesienia. Pozostałe 24,7% powierzchni lasów znajdowało się w strefie wysokości 351–550 m n.p.m.

Wśród terenów zajętych przez lasy dominowały łagodne i średnio nachylone stoki, na których zlokalizowane było 61,5% powierzchni lasów. 29,6% porastały stoki o nachyleniu od 12 do 17°. Pozostałe 8,9% powierzchni terenów leśnych pokrywały stoki o nachyleniach przekraczających 17°. Ekspozycja stoków nie odgrywała większej roli w rozkładzie powierzchni leśnych.

Pozostałe 17% powierzchni gruntów ornych zlokalizowane było na terenach uznanych za najlepszych pod użytki zielone (kompleksy glebowo-rolnicze 2z i 3z).

Użytki zielone pokrywały 26% powierzchni gminy. 85% powierzchni łąk i pastwisk było zlokalizowane w strefie wysokościowej 451–650 m n.p.m., 12% – poniżej 450 m n.p.m., 3% zaś pokrywało stoki położone powyżej 651 m n.p.m.

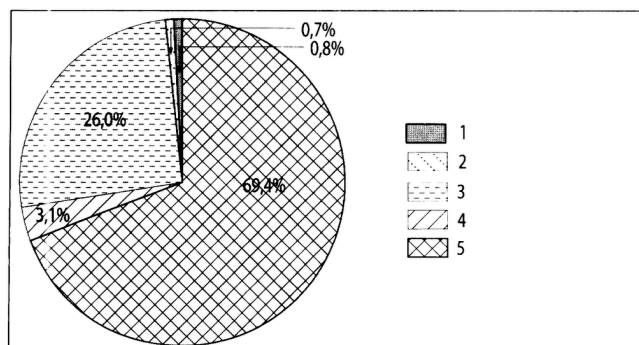
Aż 95% powierzchni łąk i pastwisk położonych było na łagodnych i średnio nachylonych stokach, pozostałe 5% stanowiły użytki zielone na stokach o nachyleniu 12–17°.

Ryc. 59. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Uście Gorlickie z 1997 r.

Fig. 59. Aerial photograph from year 1997 – of commune of Uście Gorlickie (part).

Ekspozycjami stoków dominującymi wśród terenów zajmowanych przez użytki zielone były: północno-wschodnia (21%) i południowo-zachodnia (19%). Znaczne powierzchnie zajmowały również użytki zielone zajmujące stoki o ekspozycjach zachodniej i północnej – odpowiednio 14% i 13,9%. Najmniejszy procent powierzchni użytków zielonych, bo jedynie 5,3%, odnotowano na stokach południowo-wschodnich. Na pozostałe 26,8% użytków zielonych składały się

Ryc. 60. Struktura pokrycia terenu gminy Uście Gorlickie w 1997 r.: 1 – wody, 2 – zabudowa, 3 – użytki zielone, 4 – grunty orne, 5 – lasy.

Fig. 60. Structure of land cover commune of Uście Gorlickie for year 1997: 1 – water, 2 – built-up areas, 3 – grasslands, 4 – arable lands, 5 – forests.

łąki i pastwiska na stokach o ekspozycji: południowej, wschodniej i północno-zachodniej.

57% powierzchni użytków zielonych – to tereny zaliczane do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego. Kolejne 14% gleb zaliczano do kompleksu 11 – zbożowego górskiego. Grunty klasyfikowane jako odpowiednie pod użytki zielone pokrywało 27,7% powierzchni łąk i pastwisk, pozostałe zaś 1,3% powierzchni użytków zielonych porastało tereny potencjalnie nieprzydatne dla rolnictwa.

Ekspozycja stoków nie wpływała na zróżnicowanie rozmieszczenia użytków zielonych.

Lasy stanowiły w 1997 roku ponad 69,4% powierzchni gminy. Z górą 67% powierzchni lasów rośło na wysokości powyżej 550 m n.p.m., a 28,3% – w strefie wysokościowej 451–550 m n.p.m. Pozostałe 4,7% powierzchni lasów i zadrzewień towarzyszących ciekom, porastało doliny rzek i potoków do wysokości nie większej niż 450 m n.p.m.

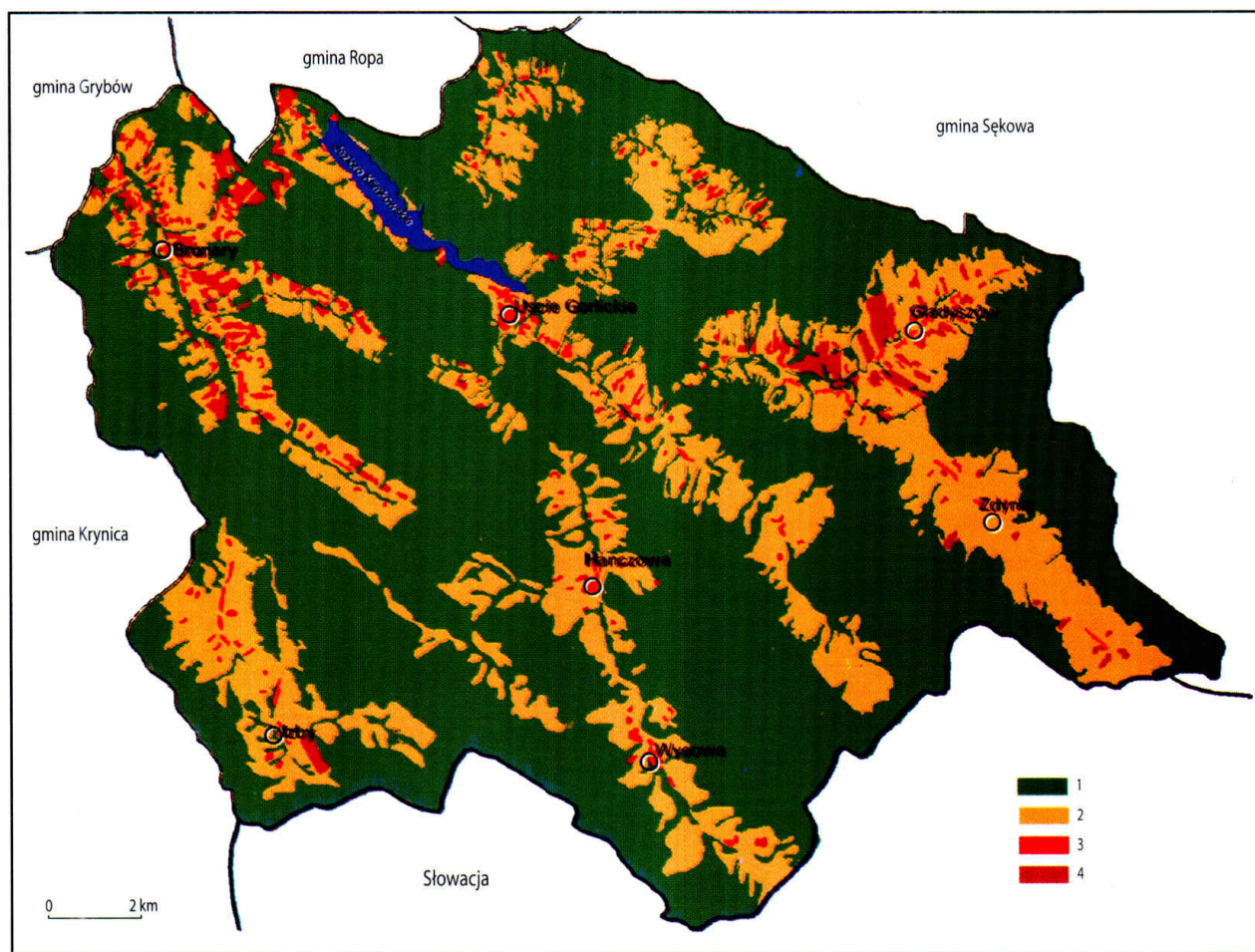
61% lasów zajmowało łagodne i średnio nachylone stoki, kolejne 25% – zbocza o nachyleniu 12–17°. Jedyne 14% powierzchni lasów porastało stoki o nachyleniu przekraczającym 18°. Ekspozycja stoków, podobnie jak w poprzednich okresach nie odgrywała istotnej roli w rozmieszczeniu kompleksów leśnych.

W 1997 roku 0,8% powierzchni gminy stanowił zbiornik wodny w Klimkówce. Celem jego budowy było gromadzenie wody zatrzymywanej przez zaporę w Klimkówce, wyrównywanie przepływów na rzece Ropie i związana z tym ochrona niżej położonych wsi przed powodzią.

Akwen zlokalizowano został na terenie wsi Klimkówka, której mieszkańców przesiedlono do okolicznych osad. Budowa zapory i zbiornika wodnego rozpoczęła się w połowie lat 70., a zakończono ją w 1995 roku. Zbiornik ma długość 6 km i pojemność całkowitą 44 mln m³ (Łuniewski, 1999). Poza funkcją ochronną bardzo istotna jest także funkcja rekreacyjna zbiornika. Z roku na rok wzrasta liczba osób odwiedzających Klimkówkę oraz liczba kempingów, pól namiotowych i ośrodków otaczających akwen. Obecność zapory i zbiornika zwiększa atrakcyjność turystyczną gminy i daje zatrudnienie jej mieszkańcom.

Zawoja

W gminie Zawoja w latach 80. i 90. w miarę wzrostu znaczenia turystyki i rozbudowy bazy turystycznej opartej na systemie kwatery prywatnych, malała rola rolnictwa jako głównego źródła utrzymania, wzrastała zaś rola działalności usługowej. Przemiany te w znacznym stopniu wpłynęły na przekształcenia pokrycia terenu.

Ryc.61. Stan pokrycia terenu gminy Uście Gorlickie w 1997 r.: 1 – lasy, 2 – użytki zielone, 3 – zabudowa, 4 – grunty orne.

Fig. 61. Land cover commune of Uście Gorlickie for 1997: 1 – forests, 2 – grasslands, 3 – built-up areas, 4 – arable lands.

Rycina 62 przedstawia fragment gminy Zawoja z charakterystycznym dla niej użytkowaniem terenu.

Zabudowa pokrywała w 1995 roku 1,6% powierzchni gminy, a to z powodu dynamicznego rozwoju bazy turystycznej i noclegowej, której podstawą w latach 90. była głównie rozbudowa prywatnych pensjonatów i kwater, działających przez cały rok i w pełni dostosowujących się do potrzeb licznych turystów.

Grunty orne stanowiły w 1995 roku jedynie 2,5% powierzchni gminy (ryc. 63).

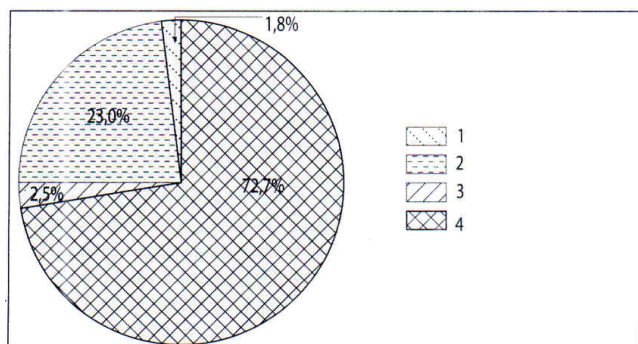
69,6% powierzchni pól uprawnych znajdowało się na wysokości 451–650 m n.p.m. 26% powierzchni stanowiły grunty orne położone powyżej 650 m n.p.m., 4,4% zaś – w przedziale wysokości 351–450 m n.p.m. Największą powierzchnię, aż 33,2% ogółu gruntów ornych, stanowiły pola uprawne na łagodnych i średnio nachylonych stokach. Pozostałe 16,8% powierzchni gruntów ornych pokrywało stoki o nachyleniu od 12 do 17°.

Zdecydowanie dominowała wystawa północna – na stokach o takiej ekspozycji zlokalizowane było 39,1% po-

Ryc. 62. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Zawoja z 1995 r.

Fig. 62. Aerial photograph from year 1995 – of commune of Zawoja (part).

Ryc. 63. Struktura pokrycia terenu gminy Zawoja w 1995 r.: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 63. Structure of land cover commune of Zawoja for year 1995: 1 – built-up areas, 2 – grasslands, 3 – arable lands, 4 – forests.

wierzchni gruntów ornych. Pola na zboczach o wystawie północno-wschodniej i północno-zachodniej stanowiły odpowiednio 15,9% i 14% gruntów ornych. Najmniejsze powierzchnie zajmowały grunty umiejscowione na stokach południowo-zachodnich i zachodnich – odpowiednio 2% i 4,6%. Pozostałe 24,4% powierzchni gruntów ornych dzieliły między siebie zbocza o ekspozycji: południowej, południowo-wschodniej i wschodniej.

Grunty orne w 58,7% swej powierzchni należały do kompleksu 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego, w 14,3% do kompleksu 11 – zbożowego górskiego. Ponad 22,4% powierzchni gruntów ornych położonych było na gruntach kompleksów 2z i 3z.

Pozostałe 4,6% pól uprawnych pokrywało tereny potencjalnie nieprzydatne dla rolnictwa.

Użytki zielone zajmowały 24% powierzchni gminy. W 54,9% występowały na łagodnych i średnio nachylonych stokach. Aż 36,3% powierzchni łąk i pastwisk pokrywało tereny o nachyleniu od 12 do 17°. Pozostałe 8,8% arealu użytków zielonych zlokalizowano na stokach o nachyleniu większych niż 18°.

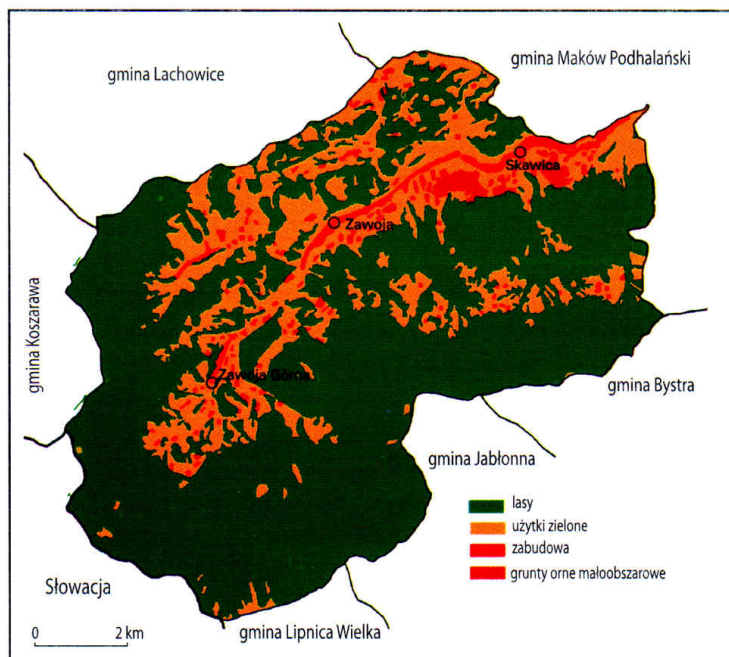
Użytki zielone występowały przede wszystkim na zboczach północnych, na które przypadało 19% powierzchni tej kategorii pokrycia terenu. Najmniejsze powierzchnie zajmowały łąki i pastwiska na stokach o ekspozycji południowo-zachodniej – 4,7%, południowej – 8,1% i zachodniej – 8,3%. Pozostałe 59,9% powierzchni użytków zielonych było dość równomiernie rozłożone na stokach o pozostałych ekspozycjach.

Aż 40,5% powierzchni łąk i pastwisk zajmowało grunty zaliczane do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, 1,5% powierzchni do kompleksu 11 – zbożowego górskiego, a 1,2% – do kompleksu 3 – pszenne wadliwego. 49,4% powierzchni łąk i pastwisk ulokowane było na gruntach należących do kompleksów glebowo-rolniczych 2z i 3z. Pozostałe 7,4% powierzchni użytków zielonych pokrywało tereny określone jako nieprzydatne z rolniczego punktu widzenia. W grupie tej znalazły

się między innymi polany w Babiogórskim Parku Narodowym oraz hale podszczytowej części pasma Babiej Góry, które z założenia nie podlegają użytkowaniu rolniczemu, jak również tereny nie wchodzące w skład parku, na których zanotowano już pierwsze stadia naturalnej sukcesji roślinnej a ze względu na swe położenie (duże nachylenie stoków lub znaczne wysokości względne) nie przedstawiają większej wartości z rolniczego punktu widzenia.

Lasy pokrywały 70,6% powierzchni gminy. 86,1% powierzchni leśnych zajmowało tereny powyżej 651 m n.p.m., pozostałe 13,9% tereny na wysokości 451–650 m n.p.m.

Jedynie 22,5% powierzchni lasów pokrywało łagodne i średnio nachylone stoki. Tereny o nachyleniu od 12 do 17° zajmowało 37,8% powierzchni kompleksów leśnych, a najwięcej, 39,7%, porastało stoki o nachyleniach przekraczających 18°. Ekspozycja stoków nie odgrywała większej roli w rozmieszczeniu powierzchni leśnych.

Ryc. 64. Stan pokrycia terenu gminy Zawoja w 1997 r.: 1 – lasy, 2 – użytki zielone, 3 – zabudowa, 4 – grunty orne.

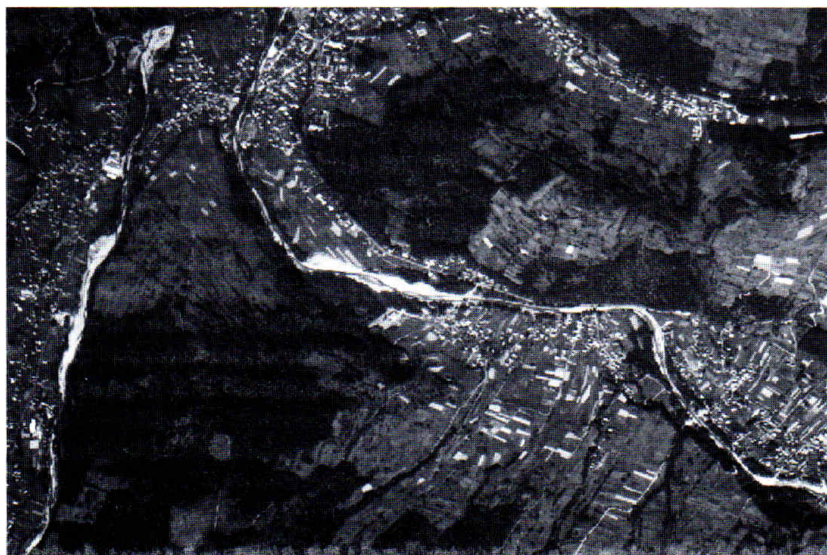
Fig. 64. Land cover commune of Zawoja for 1997: 1 – forests, 2 – grasslands, 3 – built-up areas, 4 – arable lands.

Rajcza

Rozwój zakładów przemysłowych w Żywcu, które zatrudniały znaczną część ludności gminy Rajcza, a także rozwój turystyki, doprowadziły do rezygnacji mieszkańców gminy z części gruntów ornych i intensywnie użytkowanych łąk i pastwisk. Znalazło to swe odbicie w zmianach pokrycia terenu.

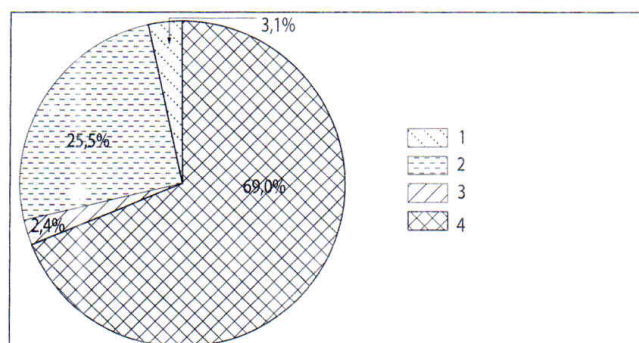
Charakterystyczne dla gminy użytkowanie terenu przedstawia rycina 65.

Zabudowa stanowiła w 1999 roku 3,1% powierzchni gminy Rajcza. Zlokalizowana była w dnach dolin

Ryc. 65. Zdjęcie lotnicze fragmentu gminy Rajcza z 1999 r.

Fig. 65. Aerial photograph from year 1999 – of commune of Rajcza (part).

Ryc. 66. Struktura pokrycia terenu gminy Rajcza w 1999 r.: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 66. Structure of land cover commune of Rajcza for year 1999: 1 – built-up areas, 2 – grasslands, 3 – arable lands, 4 – forests.

rzek i głównych potoków oraz wzdłuż traktów komunikacyjnych.

Grunty orne stanowiły w 1999 roku zaledwie 2,4% powierzchni gminy (ryc. 66).

78,1% powierzchni pól uprawnych było umiejscowione na wysokości 551–750 m n.p.m., 11,4% – poniżej 550 m n.p.m. Pozostałe 10,5% występowało powyżej 750 m n.p.m.

69% powierzchni gruntów ornych położone było na łagodnych i średnio nachylonych stokach. Kolejne 28,2% zajmowało stoki o nachyleniu 12–17°, a tylko w 2,8% przypadła na tereny o nachyleniu przekraczającym 18°.

Dominowały wystawy: południowa, północna i południowo-wschodnia; grunty orne zlokalizowane na stokach o takich ekspozycjach stanowiły odpowiednio 18,5%, 15,8% i 15% ogólnej powierzchni. Pozostałe 50,7% powierzchni gruntów ornych było równomiernie podzielone na stoki o pozostałych kierunkach ekspozycji.

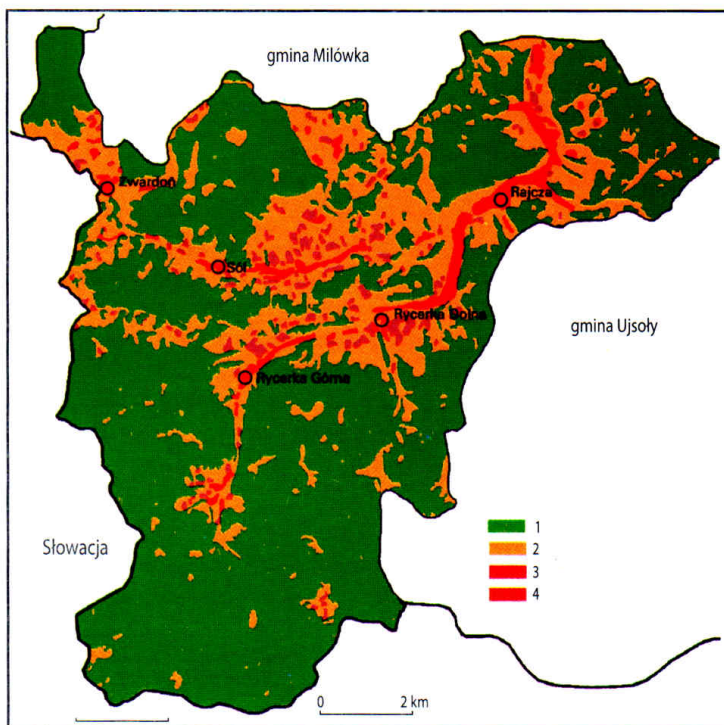
Podłożem 33% gruntów ornych były tereny zaliczane do 12 – owsiano-ziemniaczanego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, 26,5% grunty kompleksu 13 – owsiano-pastewnego górskiego, a 6,1% – 11 – zbożowego górskiego. 30,5% powierzchni gruntów ornych zajmowały tereny zaliczane do kompleksów glebowo-rolniczych 2z i 3z. Jedynie 3,9% powierzchni gruntów ornych stanowiły gleby uznane za nieprzydatne z rolniczego punktu widzenia.

Użytki zielone pokrywały w 1999 roku 25,5% powierzchni gminy, z tego 69,1% powierzchni występowało na wysokości 551–750 m n.p.m., 18% – powyżej 750 m n.p.m., a pozostałe 12,9% – poniżej 550 m n.p.m.

53,3% powierzchni łąk i pastwisk – to łagodne i średnio nachylone stoki, 37,3% – stoki o nachyleniu 12–17°. Pozostałe 9,4% powierzchni użytków zielonych rosło na stokach o nachyleniu większym niż 18°.

Ekspozycja stoków nie odgrywała znaczącej roli w rozmieszczeniu użytków zielonych.

Największy odsetek – 32,8% powierzchni łąk i pastwisk przypadał na grunty zaliczane do 13 – owsiano-pastewnego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego, kolejne 19,5% – na kompleks 12 – owsiano-ziemniaczany

Ryc. 67. Stan pokrycia terenu gminy Rajcza w 1999 r.: 1 – lasy, 2 – użytki zielone, 3 – zabudowa, 4 – grunty orne.

Fig. 67. Land cover commune of Rajcza for 1999: 1 – forests, 2 – grasslands, 3 – built-up areas, 4 – arable lands.

górski, a 6,2% grunty 11 – zbożowego górskiego kompleksu glebowo-rolniczego.

Tylko 33,1% całkowitej powierzchni użytków zielonych – to tereny zaliczane do kompleksów glebowo-rolniczych 2z i 3z. Około 8,4% powierzchni łąk i pastwisk stanowiły tereny położone na polanach śródleśnych i spłaszczeniach wierzchowinowych w wyższych partiach wzniesień, które sklasyfikowano jako nieprzydatne dla rolnictwa.

Lasy zajmowały w omawianym okresie 69% powierzchni gminy Rajcza. 82,7% powierzchni lasów rosło powyżej 650 m n.p.m., pozostałe 17,3% porastało tereny położone na wysokości 451–650 m n.p.m.

22,8% powierzchni leśnych zlokalizowanych było na łagodnych i średnio nachylonych stokach, 37,4% zajmowało stoki o nachyleniu 12–17°. Pozostałe 39,8% występowało na stromych zboczach o nachyleniu większym niż 18°.

Podobnie jak w przypadku użytków zielonych, ekspozycja stoków nie odgrywała znaczącej roli w rozmieszczeniu kompleksów leśnych.

Wnioski

Zmiany udziału poszczególnych kategorii pokrycia terenu omawianych gmin w latach 1995–1999 były efektem dynamicznych zmian polityczno-gospodarczych zachodzących w Polsce w końcu lat 80. i początkach 90.

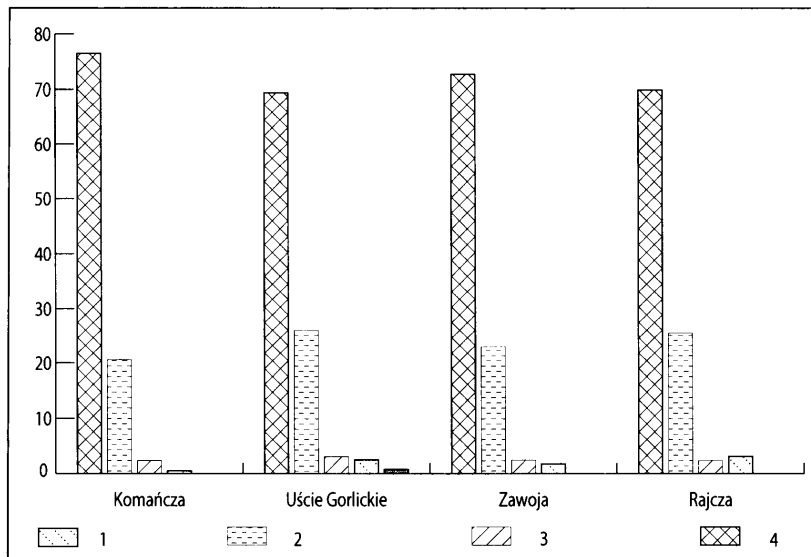
Spadek opłacalności produkcji rolnej spowodował redukcję powierzchni zajmowanej przez pola uprawne do wielkości niezbędnej do zaspokojenia potrzeb danej rodziny. Pola uprawne stanowiły w roku 1956 jedynie 2,5% gminy Zawoja i 2,4% gminy Rajcza (tab. 12). Na terenie gmin wschodnich uległa redukcji powierzchnia pól uprawnych rolników indywidualnych. W wyniku przemian systemowych zlikwidowano PGR i spółdzielnie produkcyjne, a należące do nich ziemie przekazano Agencji Rolnej Skarbu Państwa. Spowodowało to wyłączenie ich na kilka lat z użytkowania. W efekcie tych przemian grunty orne pokrywały w latach 1952–1956 – 2,4% powierzchni

gminy Komańcza i 3,1% powierzchni gminy Uście Gorlickie.

Naturalna sukcesja roślinności wkraczającej na bezpośrednio sąsiadujące z lasem, wyżej położone, nie wykorzystywane rolniczo tereny, bądź też planowe nasadzenia na terenach wykluczonych spod użytkowania rolnego, spowodowały znaczne powiększenie powierzchni zajmowanej przez lasy. We wszystkich omawianych gminach dominowały lasy zajmujące około 70% powierzchni.

We wszystkich gminach zmniejszyła się powierzchnia użytków zielonych. Najmniejszą powierzchnię zajmowały użytki zielone w Komańczy, największą zaś w Uściu Gorlickim.

We wszystkich gminach poza Komańczą odnotowano przyrost zabudowy, związany z rozwojem turystyki. Największe powierzchnie zajmowała zabudowa w Rajczy i Zawoi. Nowa zabudowa wypełniała luki w istniejącej dość zwartej strukturze wsi, nie zmieniała jednak jej charakteru – w dalszym ciągu omawiane

Ryc. 68. Stan pokrycia terenu badanych gmin w latach 1995–1999: 1 – zabudowa, 2 – użytki zielone, 3 – grunty orne, 4 – lasy.

Fig. 68. Land cover area of analysed communes in years 1995–1999: 1 – built-up areas, 2 – grasslands, 3 – arable lands, 4 – forests.

gminy charakteryzowała zabudowa rozciągnięta na kilka kilometrów i szczelnie obejmująca doliny rzek: Skawicy i Rycerki. Zdecydowanie mniejsze obszary pokrywały tereny zabudowane w gminie Uście Gorlickie 0,7% i Komańcza 0,5%.

W gminach tych zabudowa była skupiona wokół kilku większych ośrodków osadniczych zlokalizowanych w dnach dolin rzek i potoków.

0,8% powierzchni gminy Uście Gorlickie zostało wyłączone z intensywnego użytkowania i przeznaczono

Tabela 12. Udział poszczególnych kategorii pokrycia terenu w latach 1995–1999
Table 12. Percentage of land cover classes in general area of communes in year 1995–99

Gmina Commune	% powierzchni zajmowanej przez % of area occupied by				
	Lasy Forests	Użytki zielone Grasslands	Grunty orne Arable lands	Zabudowa Built-up area	Wody Water
Komańcza	76,5	20,6	2,4	0,5	–
Uście Gorlickie	69,4	26,0	3,1	0,7	0,8
Zawoja	72,7	23,0	2,5	1,8	–
Rajcza	69,0	25,5	2,4	3,1	–

ne pod ukończony w 1995 roku zbiornik retencyjny w Klimkówce. W znacznej mierze wpłynęło to na rozwój infrastruktury związanej z obsługą ruchu turystycznego, a co za tym idzie – wzrost powierzchni zajmowanej przez zabudowę (ryc. 67).

Zmiany pokrycia terenu badanych gmin w latach 1935–1999

II połowa XX wieku była dla terenów południowej Polski okresem dynamicznych przemian społeczno-gospodarczych, które znalazły swe odzwierciedlenie w zmianach pokrycia terenu.

Aby jak najlepiej przedstawić zachodzące zmiany, a także opisać podobieństwa i różnice występujące w analizowanych gminach, zdecydowano się na odrębną prezentację przekształceń zachodzących w poszczególnych kategoriach pokrycia terenu. W niniejszym rozdziale znalazło się odniesienie do stanu zagospodarowania omawianych terenów w roku 1935, które wydaje się być celowe dla ukazania historii zagospodarowania terenu badanych gmin. W dalszych rozważaniach, ze względu na brak szczegółowych danych z lat 1935–1952, poddano analizie jedynie okres 1952–1999.

Największą powierzchnię we wszystkich analizowanych gminach zajmowały lasy.

W roku 1935 lasy zajmowały w Rajczy i Zawoi odpowiednio 55% i 57% powierzchni (ryc. 69). W gminach Uście Gorlickie i Komańcza kompleksy leśne zajmowały nieco mniejsze obszary (43,1% i 47%). Dysproporcje te były związane z różnym ukształtowaniem gmin implikującym, optymalne sposoby zagospodarowania. W gminach Beskidów Zachodnich znacznie większe powierzchnie zajmowały tereny położone powyżej 750 m n.p.m., o znacznym nachyleniu stoków, utrudniającym, bądź wręcz uniemożliwiającym rolnicze wykorzystanie. W gminach Beskidów Wschodnich jedynie nieliczne powierzchnie znajdowały się wyżej niż 750 m n.p.m.,

wśród stoków zaś dominowały łagodnie i średnio nachylone, nie wykluczające rolniczego wykorzystania.

W okresie 1935–1956 odnotowano niewielki wzrost obszaru zajmowanego przez lasy w gminach Zawoja i Rajcza – o 6,95% i 1,5% całkowitej powierzchni gminy. Wobec tego, w roku 1956 lasy pokrywały 63,9% powierzchni gminy Zawoja i 56,5% powierzchni gminy Rajcza. Nowe zalesienia dotyczyły jedynie najwyższych położonych lub najbardziej stromych terenów, wyłączonych z użytkowania ze względu na słabe gleby i utrudnione warunki gospodarowania.

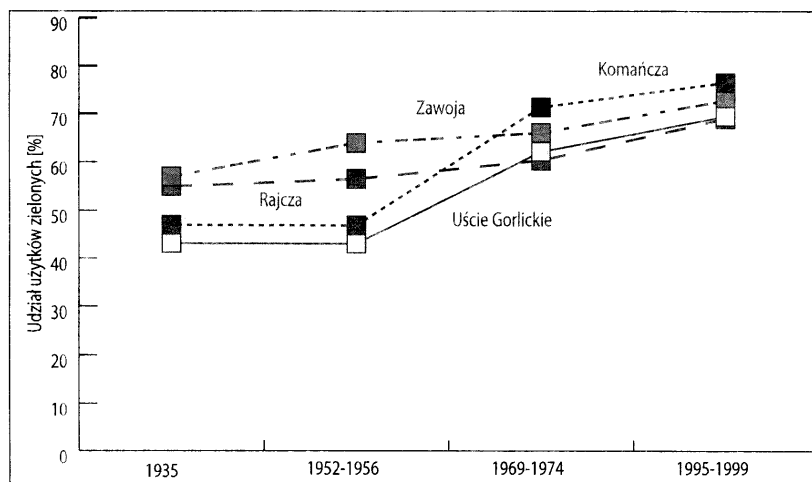
W gminach Komańcza i Uście Gorlickie odnotowano niewielkie (o 0,1% całkowitej powierzchni), zmniejszenie powierzchni lasów. Kompleksy leśne osiągnęły wówczas 46,7% powierzchni gminy Komańcza i 43,1% gminy Uście Gorlickie. Ubytek arealu lasów w omawianym okresie można tłumaczyć rabunkową gospodarką leśną w czasie wojny i pierwszych latach powojennych.

W kolejnym analizowanym przekroju czasowym, latach 1952–1974, we wszystkich omawianych gminach odnotowano przyrost powierzchni leśnych, jednak dynamika zmian zdecydowanie różniła gminy Beskidów Zachodnich i Wschodnich.

W gminach: Rajczy i Zawoi przyrost arealu lasów wyniósł odpowiednio 3,8% i 2,1% powierzchni gminy. W 1974 roku lasy pokrywały 60,3% gminy Rajcza i 66% powierzchni gminy Zawoja. Podobnie jak w poprzednim okresie, zalesiane były tereny położone na znacznych wysokościach lub stokach o dużym nachyleniu, najmniej korzystne z rolniczego punktu widzenia użytkowania. Dynamiczną sukcesję roślinności zbiorowisk leśnych odnotowano także na sporadycznie użytkowanych obszarach bezpośrednio sąsiadujących z większymi kompleksami leśnymi.

Zupełnie inaczej przedstawiała się zmiana powierzchni leśnej w gminach Komańcza i Uście Gorlickie. Tu przyrost powierzchni zajmowanej przez lasy wyniósł odpowiednio 24,4% i 19,3% całkowitej

powierzchni gmin. W latach 1969–1974 lasy pokrywały 71,3% powierzchni gminy Komańcza i 62,1% powierzchni gminy Uście Gorlickie. W przeciwieństwie do gmin Beskidów Zachodnich w gminach Komańcza i Uście Gorlickie zalesiono nie tylko strome i wysoko położone stoki, nieprzydatne dla rolnictwa, ale także łagodne i średnio nachylone tereny, o parametrach glebowych i klimatycznych sprzyjających intensywnej gospodarce rolnej. Omawiany proces był następstwem problemów z zagospodarowaniem gruntów ornych i użytków zielonych przejętych po ludności wysiedlonej w latach 1946–1947. Brak siły roboczej, potrzebnej do właściwego użytkowania omawianych obszarów spowodował przekazywanie znacznej ich części na rzecz Lasów

Ryc.69. Zmiany udziału lasów w całkowitej powierzchni gmin w okresie 1935–1999.

Fig. 69. Differences in area covered by forests in analysed communes between years 1935 and 1999